

HUMANA BEZBEDNOST I LGBT ZAJEDNICA

Rezultati istraživanja i preporuke

Izdavač:

Queeria – Centar za promociju kulture nenasilja i ravnopravnosti

Autorke:

Gordana Subotić i Marijana Stojčić

Saradnici/e:

Adam Puškar, Adorjan Kurucz, Boban Stojanović, Ivana Čvorović i Pavle Radovanović

Prelom i dizajn:

Adam Puškar

Štampa:

ArtPrint Novi Sad

Tiraž:

1000 primeraka

Izdavanje ove publikacije podržano je od strane:

Ambasade Kraljevine Norveške u Beogradu.

Beograd, septembar 2013.godine

UVOD

Queeria – Centar za promociju kulture nenasilja i ravnopravnosti osnovan je 2006. godine sa vizijom društva u kome su LGBT osobe jednake u poštovanju njihovih ljudskih prava, slobodne da izražavaju svoj identitet kroz ono što rade i društvo u kome su LGBT osobe prepoznate u pravnom/ zakonskom okviru.

Poštovanje ljudskih prava je ključni aspekt ljudske bezbednosti. U kontekstu LGBT zajednice o bezbednosti se najviše govori u domenima nasilja i eksplicitne diskriminacije, dok drugi aspekti ostaju zanemareni.

Ideja istraživanja koje je Queeria centar sproveo tokom 2012 /13. godine je da podstakne na razmišljanje i preduzimanje afirmativnih akcija različite društvene aktere koji mogu da doprinesu poboljšanju kvaliteta života članova/ca LGBT zajednice u Srbiji.

Rezultati istraživanja „Humana bezbednost i LGBT zajednica“ treba da budu osnova za izradu preporuka, planiranje i kreiranje programa koji bi doprineli poboljšanju položaja LGBT osoba u Srbiji .

Istraživanje je sproveo projektni tim koji su činile Gordana Subotić i Marijana Stojčić.

Ovo istraživanje značajno je kao postavljanje osnova za dalja istraživanja koja bi nastavila da se produbljenije bave ovom temom. Međutim, ono nije značajno samo za akademsku zajednicu i stručnu javnost, već može pomoći u formulisanju jasnijih javnih politika u čitavom nizu oblasti kao što su socijalna politika, obrazovanje, ali i kao sugestija ka politikama donatora koji često ne prepoznaju ovaj fenomen.

PREDMET ISTRAŽIVANJA

Iako se na političkom, socijalnom i kulturnom planu globalizacija ispoljava kao širenje demokratije i ljudskih prava, sve veću povezanost i međuzavisnost država, stvaranje nadnacionalnih političkih institucija i mreža planetarnih političkih organizacija, potpuna dominacija neoliberalnog ekonomskog modela i njegovih pratećih efekata podrazumeva povećavanje jaza između bogatih i siromašnih, urušavanje tekovina socijalne države, rast svih oblika nasilja i jačanje retrogradnih, rasističkih, fundamentalističkih i militarističkih tendencija, ukidajući dostignuti nivo ekonomskih i socijalnih prava.

Kao posledica deregulacije i privatizacije, država se povlači iz sektora javnih usluga (kao što su zdravstvo, saobraćaj i obrazovanje) što rezultira da većina postaje sve siromašnija i ranjivija (posebno ako su pripadnici/e manjinskih grupa- žene, verske, nacionalne i seksualne manjine...). A različita prava garantovana pravnim sistemom ostaju suštinski nedostupna onima koji su socijalno deprivilegovani.

Srbija je u procesu pridruživanja EU u statusu zemalja-kandidata. Taj proces se pretežno odvija kroz ispunjavanje formalnih standarda, donošenje zakona i prilagođavanje pravnih sistema zahtevima EU. Društvo u Srbiji karakteriše jaz između deklarativnog i realnog- jaz između siromašnih i bogatih, otežani pristup društvenim resursima i ostvarivanju zakonski zagarantovanih prava za najveći broj ljudi. Takođe, slabo, fragmentirano civilno društvo koje je intenzivnije počelo da se razvija početkom devedesetih kada i teme pola/roda i seksualnosti ulaze u javni prostor kroz diskurs ljudskih prava.

U Srbiji se efekti neoliberalnog ekonomskog modela na periferijska društva dodatno usložnjavaju, spajajući se sinergetski sa realnošću Srbije kao posleratnog društava sa devastiranom ekonomijom i visokom nezaposlenošću, teškim nasleđem ratova na prostorima bivše Jugoslavije, urušenim institucijama i korumpiranošću državnog aparata, rastakanjem zajednice i razaranjem i najosnovnije solidarnosti. Nasleđe autoritarnog mentaliteta, višegodišnja sistemski indukovana ksenofobija i netrpeljivost spram svake različitosti kombinuju se s nemogućnošću za najveći broj ljudi da zadovolje i osnovne potrebe.

Po zvaničnim statistikama 700.000 ljudi živi ispod granice siromaštva, a oko 1,3 miliona s mukom sastavlja kraj s krajem. Prema podacima *Republičkog zavoda za statistiku*, stopa nezaposlenosti u Srbiji dostigla je na kraju novembra 2011. godine 23,7 odsto (22,8 odsto za muško i 24,9 odsto za žensko stanovništvo) s tendencijom daljeg rasta. Na evidenciji

Nacionalne službe za zapošljavanje je 746.000 nezaposlenih, dok se procenjuje da se realan broj nezaposlenih kreće oko milion. S tendencijom daljeg rasta. Od avgusta 2008. do oktobra 2010. godine ugašeno je 130.000 firmi, izgubljeno 400.000 radnih mesta, 64.000 preduzeća i preduzetničkih radnji u blokadi, za 25.000 preduzeća predviđen stečaj. Sa tendencijom daljeg rasta.¹ Čak 30 posto firmi ne poštuje četrdesetostanu radnu nedelju, kao ni pravo na slobodne dane i godišnji odmor.² Platu u Srbiji ne dobija 50 000 radnika/ca, a 650 000 dobija svoju zaradu sa zakašnjenjem od dva i više meseci. Prema podacima *Asocijacije slobodnih i nezavisnih sindikata*, čak 105.000 radnika u Srbiji, odnosno 5,6 odsto u ukupnom broju zaposlenih, mesečno zarađuje manje od 200 evra³. Za značajni deo stanovništva socijalna isključenost⁴ je trajno stanje.

Društvene nejednakosti nisu samo ekonomske prirode, već se prepoznaju i u političkoj i kulturnoj sferi i najčešće su markirane nekim oblikom diskriminacije (etničke, verske, rodne, političke, prema seksualnim manjinama, osobama sa invaliditetom i slično).

Ovakvo stanje je je zabeleženo i kroz brojne domaće i međunarodne izveštaje koji, dajući pregled o stanju ljudskih prava u Srbiji, ističu diskriminaciju nad manjinama (posebno Romima i LGBT osobama), ograničavanje medijskih sloboda i slobode govora, nasilje nad ženama i decom, ugroženost branitelja i braniteljki ljudskih prava, korupciju u pravosuđu, izvršnoj i sudskoj grani vlasti, uključujući i policiju, neefikasna i dugotrajna suđenja, ograničenja verskog izražavanja i nedovoljan napredak u procesuiranju ratnih zločina pred nacionalnim sudom⁵. Različite društvene nejednakosti posledica su mnoštva faktora koji dolaze ne samo iz ekonomskog, već i političkog, socijalnog i kulturnog podsistema, kako u formi nestabilnosti i nefunkcionisanju institucija, političkoj nezainteresovanosti i pasivnosti građana, delegitimizaciji sistema⁶, tako i dominantnoj političkoj kulturi i vrednosnim

1 Prema izjavi Milana Kneževića predsednika Asocijacije malih i srednjih preduzeća, <http://rs.seebiz.eu/društvo/nezaposlenost-u-srbiji-preko-27-ar-15824/>, pristupljeno 11.03.2013.

2 Novosti, <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.290.html:357010-Gazde-ne-haju-za-radno-vreme>, pristupljeno 15.03.2013.

3 Novosti, <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.69.html:346835-Rade-a-ne-primaju-plate>, pristupljeno 15.03.2013.

4 Socijalna isključenost se konceptualizuje kao nepriznavanje osnovnih prava ili kao onemogućavanje pristupa pravno-političkom sistemu koji je nužan za realizaciju tih prava. Prava koja proizlaze iz građanskog statusa važna su pretpostavka osiguranja zdravstvene zaštite, osnovnog obrazovanja ili materijalnog standarda. Efekat tržišta rada i raspoloživa materijalna dobra determinišu deficite u drugim područjima društvenog života.

5 Videti na primer: *Human Rights Watch/ World Report 2012: Serbia*, dostupan na <http://www.hrw.org/world-report-2012/serbia>; *Country Reports on Human Rights Practices for 2011 United States Department of State*, dostupan na <http://www.state.gov/documents/organization/186612.pdf>; pristupljeno 16.04.2013. Izveštaj Beogradskog centra za ljudska prava o stanju ljudskih prava i prava manjina u Srbiji za 2011 godinu, dostupan na: http://www.azil.rs/doc/Ljudska_prava_u_Srbiji_2011.pdf, pristupljeno 16.04.2013.

6 Delegitimizacija sistema se ogleda u visokom nepoverenju građana prema svim institucijama. Kako pokazuju rezultati istraživanja Zorana Slavujevića gotovo trećine građana prema ovim političkim institucijama ambivalentan, broj onih koji im iskazuju poverenje je simboličan – tek svaki peti građanin ima poverenje u vladu, svaki sedmi u parlament, a tek svaki deveti u političke partije. Deprimirajuću sliku dopunjuje podsećanje da

obascima koje odlikuje visoka autoritarnost⁷, netolerancija i isključivost.

Od devedesetih godina XX veka u Srbiji etnonacionalizam predstavlja dominantnu političku matricu. Monolitni rigidni identiteti zasnovani na strahu, osećanju ugroženosti i suprotstavljanju neprijateljskom *Drugom* učvršćivani devedesetih, samo su neki od faktora koji utiču na to da dominira percepcija identiteta kao isključivog, *konfliktnog*, koji po sebi, postaje osnov za dalje sukobe. Etničko/konfesionalna dimenzija nacionalnog identiteta je i dalje u većini najvažniji okvir identifikacije građana/ki Srbije. Srpski nacionalni identitet se uprkos deklarativnom zalaganju za građansko društvo, dominantno razume u ekskluzivnom etničkom ključu⁸. Ovakva konstrukcija identiteta nužno u sebi sadrži i rodnu dimenziju. U ratovima vođenim na teritoriji bivše Jugoslavije u toku proteklih decenija, rodni identiteti i rodne uloge su na ekstreman način polarizovani, i to tako što su muškarci percipirani kao ratnici, a žene kao majke i žrtve, time doprinoseći jačanju tradicionalnih odnosa moći, društvenih i kulturnih uloga i normi. I nakon završetka ratova, u odnosu prema ženi uočljiv je povratak na rigidne patrijarhalne koncepte muško - ženskih odnosa, što doprinosi ukupnom pogoršanju položaja žena⁹.

U Srbiji se rodni identiteti pozicioniraju u diskursu konflikta i nerazumevanja, a ne povezanost i solidarnost među rodovima.

Imajući u vidu da se politika ne može odvojiti od obrazovanja, jer se agenda u obrazovnim institucijama ne determiniše unutar učionice, već političkim i socioekonomskim faktorima, ne iznenađuje da predstave o svetu, drugima, istoriji, odnosima među ljudima koje nude

državne institucije počivaju na aktivnostima partija – one u skladu sa rezultatima izbora konstituišu državne organe, obezbeđuju kadar za državne funkcije. Jednom rečju, državne institucije počivaju na aktivnostima partija koje posredstvom institucija uspostavljaju sasvim određenu alokaciju svih resursa u društvu. Videti: Zoran D. Slavujević, „Institucije političkog sistema – Umesto simboličkog izraza prava građana da vladaju, sredstvo vladavine nad građanima“ u Srećko Mihajlović (ur), „Kako građani vide tranziciju – Istraživanje javnog mnjenja tranzicije“, Friedrich Ebert Stiftung, Beograd, 2010, str. 61 – 70

⁷ Prema rezultatima istraživanja Bore Kuzmanovića u najnižoj kategoriji (uslovno rečeno, jaka neautoritarnost) našlo se samo 3%, ispitanika u kategoriji umerene neautoritarnosti 6%, dok je kolebljivih, neodlučnih i sa pomešanim uverenjima bilo gotovo 30%, umereno autoritarnih 27% i jako autoritarnih (najviša kategorija) ili preko trećine ispitanika (34%). Videti: Bora Kuzmanović, „Autoritarnost – Vapaj za jakim i pouzdanim vođama i disciplinom“, Srećko Mihajlović (ur), „Kako građani vide tranziciju – Istraživanje javnog mnjenja tranzicije“, Friedrich Ebert Stiftung, Beograd, 2010, str. 89 – 103

⁸ Prema rezultatima istraživanja Mirjane Vasović, „Nacionalni i nadnacionalni identiteti u kontekstu političke kulture Srbije“ u Srećko Mihajlović (ur), „Kako građani vide tranziciju – Istraživanje javnog mnjenja tranzicije“, Friedrich Ebert Stiftung, Beograd, 2010, str. 73 – 85

⁹ Prema rezultatima istraživanja rađenom 2009. godine na uzorku od 2500 srednjoškolaca u okviru programa „Inicijativa mladića za sprečavanje rodno zasnovanog nasilja na severozapadnom Balkanu“, čak 72 odsto anketiranih saglasno je da muškarac mora da određuje kada treba imati seksualne odnose u vezi, a 46 procenata da su muškarcu potrebne druge žene, iako se dobro slaže sa svojom. Isto ovoliko njih veruje da postoje situacije kada devojka zaslužuje da je udare, a 25 odsto smatra da bi žene trebalo da tolerišu nasilje kako bi porodica ostala na okupu. Deset odsto ispitanih tvrdi da je u redu da udare ženu ukoliko ona ne želi da ima seksualni odnos. Zanimljivo je da 76 odsto mladih muškaraca smatra da su menjanje pelena, kupanje i hranjenje dece isključivo obaveza majke. A najvažnijom ulogom žene smatraju brigu o kući. <http://www.politika.rs/rubrike/Drustvo/SHamaranje-devojke-ne-smatraju-za-nasilje.lt.html>

udžbenici uglavnom korespondiraju sa stereotipnim predstavama o vlastitoj naciji i njenom istorijskom mestu u tradicionalističkom, autoritarnom i etnonacionalističkom ključu koje postoje u javnosti. Bazirane su prvenstveno na ideji o sopstvenoj superiornosti, *sopstvenoj istorijskoj ispravnosti i istorijskoj krivici drugoga*¹⁰. Modeli koji udžbenici promovišu u većini slučajeva su identiteti zasnovani na hijerarhijama (između nacija, društvenih grupa, muškaraca i žena...), netrpeljivosti prema različitosti, ignorisanju postojanja identiteta koji odstupaju od tradicionalističkih modela i insistiranju na konformizmu. Nudeći to kao jedini ispravan obrazac¹¹.

Situacija na medijskoj sceni korespondira sa opštom situacijom u društvu. Loš status medija, neizvesnost, teško preživljavanje, zagrljaj s centrima moći, zavisnost od privatnog kapitala i socijalna kriza iznuđuju odsustvo ravnoteže u izveštavanju. Ovo je posebno izraženo kada se piše o manjinama gde se pri izveštavanju o kriminalu pominju verska, nacionalna, seksualna ili neka druga (manjinska) pripadnost, a mediji su puni neprihvatljivih etničkih i drugih odrednica (koje se tiču neke od manjinskih pripadnosti), a koje se najčešće uvode u zonu uvredljivog, nenormalnog ili kriminalnog. Pisani mediji u Srbiji i dalje često krše osnovna ljudska i građanska prava, kao i prava manjina¹². Kada se ima u vidu značaj/uticaj medija i načina njihovog izveštavanja u oblikovanju javnog mnjenja, ovo je situacija koja više nego zabrinjava.

Ishodište *ideologije antagonizama*¹³ u kombinaciji sa nasilnim kulturnim obrascima¹⁴ je široko rasprostranjeno nasilje (od onog najočiglednijeg, direktnog, do strukturnog i kulturnog nasilja) prema svima koje se vide kao slabiji, manje vredni ili drugačiji. Kako pokazuju različita istraživanja poslednjih 10 godina različiti oblici nasilja (vršnjačko

10 Videti: Dubravka Stojanović, „Ulje na vodi: ogledi iz istorije sadašnjosti Srbije“, Poglavlje II: „Na tihoj vatri. Udžbenici istorije kao izvor konflikta“, Pešcanik, Čigoja, 2010, str. 87 - 157

11 Videti: Ivan Grahek (ur), „Šta je pisac hteo da kaže – Analiza čitanki za predmet Srpski jezik za sedmi i osmi razred“, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Kragujevac, 2009; Takođe, videti: Dragana Stjepanović – Zaharijevski, Danijela Gavrilović, Nevena Petrušić, „Obrazovanje za rodnu ravnopravnost – Analiza nastavnog materijala za osnovnu i srednju školu“, Program Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP), 2010

12 Prema rezultatima istraživanja Medija Centar iz Beograda iz 2005. godine „Novinarstvo i etika u Srbiji“. Dostupno na: <http://www.mc.rs/upload/documents/seempn/NOVINARSTVO%20I%20ETIKA%20srpski.pdf>, pristupljeno 16.04.2013.

13 Ervin Staub and idem.. „Turning against Others: the Origins of Antagonism and Group Violence“, *The Bulletin of Peace Psychology* 1, 1992, str. 11-14

14 Za nasilne kulturne obrasce karakteristično je: korišćenje agresije kao norme u rešavanju sukoba; konfliktna orijentacija bazirana na pretpostavci netrpeljivosti prema „Drugom“ koji se doživljava kao pretnja; ideologija superiornosti koja se naslanja na istoriju dehumanizacije, uključujući dugotrajnu insitucionalizaciju predrasuda, kao i nesklonost ka prihvatanju različitosti. Videti: Linda M. Woolf, Michael Rhulsizer, „Psychosocial roots of genocide:risk, prevention, and intervention“ u *Journal of Genocide Research*, 2005, str. 101-128

nasilje¹⁵, nasilje prema nacionalnim i verskim manjinama¹⁶, ženama i deci¹⁷, LGBT osobama¹⁸...) su u neprestanom porastu. Nasilje je ne samo legitiman, već i poželjan obrazac ponašanja. A zbog izražene homofobije, repatrijarhalizacije i klerikalizacije kao jedna od najranjivijih grupa u u srpskom društvu javljaju se LGBT osobe koje su ugrožene skoro u svim aspektima svog života. Iako ima pozitivnih pomaka, prvenstveno u većoj vidljivosti problema s kojima se suočavaju LGBT osobe i uspehu da se u javnom prostoru pitanje položaja LGBT postavi kao legitimno političko pitanje (što je uglavnom uspeh još nedovoljno brojnih LGBT organizacija), odnos, stavovi i osećanja prema LGBT osobama su i dalje dominantno negativno. Oni se kreću od toga da se homoseksualnost vidi kao opasnost po društvo, spremnosti da se odbace i najbliže osobe u slučaju da su LGBT do opravdavanja nasilja koje se prema njima primenjuje¹⁹.

15 Prema jednom skorašnjem istraživanju nasilja u osnovnim školama u Srbiji, koje je u periodu 2005-2009. godine Institut za psihologiju sproveo u 165 škola širom Srbije na preko 70.000 ispitanika/ca, 74% osnovnoškolaca je u periodu od tri meseca doživelo neki oblik vršnjačkog nasilja, a njih 25% neki oblik nasilja od strane školskog osoblja. Videti: Dragan Popadić, "Nasilje u školama", Unicef, Institut za psihologiju, Beograd, 2009

Slične podatke navodi i izveštaj Zaštitnika građana i Panela mladih savetnika "Zaštita dece od nasilja u školama" iz 2011. godine. Rezultati istraživanja pokazali su da je čak 73 odsto dece saopštilo da se vršnjačko nasilje dešavalo u školama često, povremeno ili retko. Kako je vršnjačko nasilje znatno izraženije u osnovnim nego u srednjim školama, gotovo 90 odsto ispitivanih osnovaca imalo je neposredno ili indirektno iskustvo sa vršnjačkim nasiljem, dok je takvo iskustvo imalo 60 odsto učenika u srednjim školama. Dostupno na: <http://www.ombudsman.rs/attachments/izvestaj%20zastita%20deca%20od%20nasilja%20u%20skolama.pdf>, pristupljeno 16.04.2013.

16 Sveobuhvatni izveštaji Beogradskog centra za ljudska prava o stanju ljudskih prava i prava manjina u Srbiji koji se objavljuju od 1998. godine, dostupni su na:

http://www.bgcentar.org.rs/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=62&Itemid=82, pristupljeno 20.04.2013.

17 Prema podacima Ministarstva rada i socijalne politike i Beogradskog centra za bezbednosnu politiku, svaka druga žena u Srbiji preživela je neki oblik nasilja, bilo seksualnog, fizičkog, psihičkog ili ekonomskog, a nasilje često ostaje društveno nevidljivo. Dostupno na: http://www.bezbednost.org/upload/document/rod_i_bezbednost_8.pdf, pristupljeno 16.04.2013.

Kancelarija zaštitnika građana je u 2011. godini izdala "Poseban izveštaj o situaciji porodičnog nasilja nad ženama u Srbiji". U izveštaju se ukazuje na zabrinjavajući trend porasta porodičnog nasilja. Uočeno je i odsustvo saradnje između centara za socijalni rad, policije i zdravstvenih ustanova. Takođe, praksa je pokazala da se nasilje često opravdava i minimizira i da se aktivnost nadležnih organa sprovodi tek nakon što nasilje eskalira. Preventivne mere zaštite od nasilja su sporadične, stihijske, neplanske i najčešće nekoordinisane. Dostupno na: <http://www.ombudsman.rs/index.php/lang-sr/component/content/article/1563>, pristupljeno 15.06.2013.

18 Prema godišnjem izveštaju Gej Strejt Alijanse za 2011, fizičko nasilje nad pripadnicima LGBT populacije u Srbiji je u porastu. Broj prijavljenih slučajeva tokom 2011. bio za 30% veći nego godinu dana ranije. Dostupno na: <http://gsa.org.rs/wp-content/uploads/2012/05/GSA-izvestaj-2011.pdf>, pristupljeno 16.04.2013.

19 Prema istraživanju Gej Strejt Alijanse i CESID- a iz 2010. godine, 56% populacije smatra da je homoseksualnost veoma opasna po društvo; 53 % da državne institucije treba da rade na suzbijanju homoseksualnosti; 49% njih se nikada ne bih pomirilo sa tim da je neka njima bliska osoba homoseksualac i tako dalje. Videti: "Predrasude na videlo – Homofobija u Srbiji/ Izveštaj o istraživanju javnog mnjenja. Dostupno na: <http://gsa.org.rs/wp-content/uploads/2012/03/Istrazivanje-Predrasude-Na-Videlo-2010-GSA.pdf>, pristupljeno 16.04.2013.

Određenje ljudske bezbednosti

Termin ljudska bezbednost (*eng. human security*) prvi put je upotrebio indijski folozof i ekonomista, dobitnik Nobelove nagrade za ekonomiju 1998. godine, Amartya Sen, koji je u svojim radovima pokušao da prilagodi i primeni *teoriju socijalnog izbora*²⁰ u stvarnosti kako bi se sprečilo i smanjilo siromaštvo, nezaposlenost, kršenje ljudskih prava, rodna nejednakost i druge socijalne nepravde.^{21 22}

Sen i *Izveštaj o ljudskom razvoju* iz 1993. godine (u daljem tekstu Izveštaj, godina) prvi put su pominjali koncept ljudske bezbednosti u analizi baveći se socijalnim i ekonomskim pogledom na bezbednost. Koncept ljudske bezbednosti se time pridružio alternativno-kritičkim teorijama bezbednosti i postao deo zvaničnog bezbednosnog diskursa *meke moći*²³ u vođenju spoljne politike nekih država u svetu. Alternativno-kritički pristup bezbednosti i sve teorije u okviru ove grupe teorija bezbednosti odlikuje jedna značajna osobina, a to je da su u najvećoj meri doprineli usaglašavanju teroije i prakse. Izveštajem o ljudskom razvoju 1994. godine koncept ljudske bezbednosti je dobio i svoje objašnjenje i definiciju i od tada se upotrebljava od strane velikog broja teoretičara i teoretičarki bezbednosti i međunarodnih odnosa, aktivista i aktivistkinja i boraca i borkinja za ljudska prava. Koncept je u izveštaju objašnjen kao “*sposobnost ljudi da prave svoje izbore bezbedno i slobodno – i da prema tome mogu biti sigurni da njihove mogućnosti da slobodno i sigurno prave svoje izbore neće totalno nestati sledećeg dana*”. Koncept ljudske bezbednosti je postavljen kao nerazdvojni deo šireg koncepta ljudskog razvoja koji je objašnjen kao “*process koji proširuje okvir ljudskih izbora*”.²⁴

20 Teorija socijalnog izbora proučava procese i rezultate kolektivnog donošenja odluka. Prema Senu, glavni problemi teroije socijalnog izbora su pokušaji da se problemi različitih klasa i grupa uklope i generalizuju u jedan uniformni okvir. Kao alternativu Sen nudi klasifikaciju ovih problema u kategorije i instraživanje struktura za svaku kategoriju. (Amartya Sen, „Social shoice theory: A Re-examination“, *Econometrica*, Vol.45, No.1, 1. January 1977, page 53)

21 Harvard, <http://www.fas.harvard.edu/~phildept/sen.html>, pristupljeno 11.04.2013.

22 Nobel Prize, http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/economics/laureates/1998/sen-autobio.html, pristupljeno 11.04.2013.

23 Meka moć (*eng. soft power*) – podrazumeva navođenje ponašanja drugog kako bi dobili ono što želite na osnovu privlačenja. Prema Naju meka moć je humanija, ne može se meriti i može doći iz kulture, političkih uverenja i spoljne politike. (Joseph S. Nye JR, „Think Again: Soft Power, Foreign Policy“, 1 March 2006, Dostupno na: <http://cadair.aber.ac.uk/dspace/handle/2160/3122>, pristupljeno 11.04.2013.)

24 Hideaki Shinoda, „The Concept of Human Security: Historical and Theoretical Implications“, IPSHU English Research Report Series No.19 *Conflict and Human Security: A Search for New Approaches of Peace-building* (2004), pages 9-10, <http://home.hiroshima-u.ac.jp/heiwa/Pub/E19/chap1.pdf>, pristupljeno 11.04.2013.

Oba koncepta skreću pažnju sa dominantnog *tradicionalnog državnog ili koncepta nacionalne bezbednosti*²⁵ ili sagledavanja potrebe za bezbednošću koji nije dovoljno širok da bi se u fokus uključile sve raznolikosti želja i potreba svih građana, kao i svih drugih izvora ekonomske, klasne, rodne i seksualne nejednakosti koje itekako mogu da ugroze nacionalnu bezbednost jedne države.

Dve slobode koje su identifikovane kao integralni deo koncepta ljudske bezbednosti zapravo nisu nove. “*Sloboda od straha*” i “*sloboda od uskraćenosti*” su prepoznate i na konferenciji kada su osnivane Ujedinjene nacije (UN). Međutim, do sada je koncept bezbednosti bio povezan samo sa “*slobodom od straha*”.²⁶

Teorije bezbednosti su se uvek prilagođavale vremenu i prostoru obuhvatajući nove subjekte bezbednosti, pitanja i odnose i to ne samo u međunarodnoj sferi već i u unutardržavnim društvenim odnosima, što se ne može sa pouzdanošću tvrditi i za prakse bezbednosti. Države i dalje praktikuju koncept nacionalne pre nego ljudske bezbednosti i ogromne resurse upućuju tradicionalnim strukturama u državama (vojsci i policiji). Ovo ukazuje na još veću potrebu za istraživanjem i radom na povezivanju prava individue, ljudskih prava, ljudskog dostojanstva, siromaštva, mogućnosti, izbora i bezbednosti i to na mikro nivou, nivou individue/pojedinca/ke.

zveštaj o ljudskom razvoju iz 1994. godine kritikuje previše usko shvatanje bezbednosti koje ne ostavlja vremena i resursa da se institucije bave pitanjima koji zaista brinu pojedice i pojedinke poput: Da li će imati čime da prehrane porodicu? Da li će izgubiti posao? Da li će biti žrtva rodno zasnovanog nasilja? Da li će biti žrtva opresije države?²⁷ Ono što izveštaj iz 1994. godine ne prepoznaje a što se može primeniti u kontekstu Republike Srbije jeste pitanje: Da li će biti ubijeni zbog svog seksualnog opredeljenja? Da li će biti otpušteni sa posla zbog svog seksualnog opredeljenja? Da li će biti bezbedni u svojoj zajednici ukoliko otkriju svoje seksualno opredeljenje? Da li će ih državni organi podjednako štiti ukoliko otkriju svoje seksualno opredeljenje?

25 Tradicionalni koncept bezbednosti/Koncept nacionalne bezbednosti – utemeljen je Vestfalskim mirom 1648. godine kojim su države postale najmoćniji akteri u međunarodnom sistemu. Države su postale „univerzalni standard političke legitimnosti“ sa najvećim autoritetom da regulišu odnose među sobom. Ovo je značilo da je bezbednost stavljena kao prioritet i obaveza država i vlada. (John Beylis, „International and global security“, in: John Beylis, Steve Smith, Patrizia Owens, „The globalization of worlds politics“, Fourth edition, Oxford University Press, 2008, p. 230)

Kod tradicionalne bezbednosti akcenat je na nacionalnom suverenitetu, nacionalnom jedinstvu i teritorijalnom integritetu. (Dragana Dulić i sar. „Indikatori ljudske bezbednosti u Srbiji – Izveštaj za 2004“, Fakultet civilne odbrane, 2005, strana 11)

26 Hideaki Shinoda, „The Concept of Human Security: Historical and Theoretical Implications“, IPSHU English Research Report Series No.19 *Conflict and Human Security: A Search for New Approaches of Peace-building* (2004), pages 9-10, <http://home.hiroshima-u.ac.jp/heiwa/Pub/E19/chap1.pdf>, pristupljeno 11.04.2013.

27 United Nations, „Human development report“, 1994, Chapter 2, page 22, http://hdr.undp.org/en/media/hdr_1994_en_chap2.pdf, pristupljeno 11.04.2013.

Sve kategorije ljudske bezbednosti su povezane sa *generacijama ljudskih prava*²⁸ i otuda je utemeljenje koncepta i u drugim naukama. Legitimitet koncepta ljudske bezbednosti nije zanemarljiv i ne može zavisiti od prihvatanja ili neprihvatanja od strane država.

Prema Izveštaju iz 1994. godine ljudska bezbednost je dete koje nije umrlo, bolest koja se nije proširila, posao koji nije izgubljen, etnička tenzija koja nije rezultirala nasiljem... Nadalje, Izveštaj prepoznaje 7 kategorija ljudske bezbednosti:

- ekonomska bezbednost,
- bezbednost hrane,
- zdravstvena bezbednost,
- bezbednost okoline,
- lična bezbednost,
- bezbednost zajednice,
- politička bezbednost.²⁹

Ekonomska bezbednost podrazumeva dovoljan i predvidljiv dohodak; predvidljivo zaposlenje; pokriveno socijalno osiguranje; zadovoljstvo nivoom dohotka; disparitet dohotka; kompetitivnost;³⁰ Prema izveštaju ekonomska bezbednost zahteva osiguran osnovni dohodak iz produktivnog i unosnog posla ili kao poslednje прибежиште kroz javno finansirane bezbednosne mreže.³¹

28 Češki sudija i Generalni sekretar Međunarodnog instituta za ljudska prava u Strazburu Karel Vašák je predložio da ljudska prava budu podeljena u 3 generacije koje prate krilaticu francuske revolucije: sloboda, jednakost, bratstvo. *Prvu generaciju* čine prava koja garantuju slobodu od moći države a to su građanska i politička prava poput slobode udruživanja i okupljanja, slobodu misli isvesti, slobodu religije i pravo da se učestvuje u politici i građanskom društvu. *Drugu generaciju* čine prava povezana sa jednakosti, poput ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava, pravo na rad, pravo na jednake radne uslove, pravo na socijalnu sigurnost, pravo na obrazovanje, pravo na učešće u kulturi i pravo na beneficije za nezaposlene. *Treću generaciju* ljudskih prava čine prava povezana sa solidarnošću, prema definiciji Janosa Simonidesa „solidarnost između i unutar zemalja samo idu u prilog onima koji su obespravljeni“. To su pravo na životnu sredinu, pravo na intergeneracijsku jednakost i održivost, pravo na samoopredeljenje, pravo na prirodne resurse i kolektivna prava. Postoji i četvrta generacija ljudskih prava, koja nije globalno prihvaćena. U nju su prebaćena neka prava iz treće generacije. Oni koji su za četvrtu generaciju tvrde da se prve tri odnose na ljudska bića dok se četvrta generacija odnosi na čitavo čovečanstvo. (Leticia Garcez Nunes Padilha, Ramin Rezai, „Social justice committee“, pages 1-2, Dostupno na: <http://www.s-j-c.net/main/english/images/humanrightsfinal.pdf>, pristupljeno 11.04.2013.)

29 United Nations, „Human development report“, 1994, Chapter 2, page 24, http://hdr.undp.org/en/media/hdr_1994_en_chap2.pdf, pristupljeno 12.04.2013.

30 Dragana Dulić i sar. „Indikatori ljudske bezbednosti u Srbiji – Izveštaj za 2004“, Fakultet civilne odbrane, 2005, strana 21

31 United Nations, „Human development report“, 1994, Chapter 2, page 25, http://hdr.undp.org/en/media/hdr_1994_en_chap2.pdf, pristupljeno 12.04.2013.

Bezbednost hrane podrazumeva da svi ljudi, ekonomski i fizički, imaju pristup osnovnim namirnicama. Dostupnost hrani, u ekonomskom i fizičkom smislu je neophodno da bi se ljudi osećali bezbedno.³²

Zdravstvena bezbednost podrazumeva dovoljan procentat bruto nacionalnog proizvoda (BNP) za sistem zdravstvene zaštite, procenu zdravstvenog statusa, dostupnost zdravstvene nege.³³ Zatim sprečavanje smrtnosti od hroničnih bolesti vezanih za regiju (siromašne regije to su infektivne i parazitke bolesti, inditrijske regije bolesti krvotoka i rak).³⁴

Bezbednost okoline jednom rečju podrazumeva ulaganje da se spreče efekti industrijalizacije i povećanja populacije po životnu sredinu, poput smanjenja zagađenosti, sprečavanja degradacije ekosistema, dostupnost pijaće vode, sprečavanje saliniteta vode, deforestacije...³⁵

Lična bezbednost je najvitalnija kategorija bezbednosti s obzirom da podrazumeva bezbednost od fizičkog nasilja, bezbednost ljudskog života. U tom smislu, prema Izveštaju iz 1994. godine i u bogatim i u siromašnim nacijama ljudski život može biti ugrožen iznenadnim, nepredviđenim nasiljem. Izveštaj prepoznaje vrste nasilja: pretnje od strane države (fizičko nasilje), pretnje od strane drugih država (rat), pretnje od strane grupa ljudi (etničke tenzije), pretnje individua i bandi prema drgim individuama i bandama (kriminal), pretnje ženama (rodno zasnovano nasilje, silovanje), pretnje deci zasnovane na njihovoj ranjivosti i zavisnosti (zlostavljanje), pretnje sebi (samoubistva, korišćenje droga).³⁶ Izveštaj osim etničkih tenzija ne prepoznaje druge vrste nasilja od strane grupa ljudi. Na osnovu događaja u Republici Srbiji u ove kategorije možemo navesti tenzije prema manjinskim i ranjivim grupama poput verskih i seksualnih manjinskih grupa (lezbejke, gej, biseksualne, transseksualne, transrodne, interseksualne i queer osobe – LGBTTIQ). Ovakvi tenzije mogu direktno ugroziti i bezbednost zajednice, ne samo pripadnike tih grupa. O tome svedoče dešavanja uoči održavanja Parade ponosa (LGBT Prajd) i na kraju njeno otkazivanje.

Bezbednost zajednice podrazumeva bezbednost unutar grupe, bilo da je to porodica, druga vrsta zajednice (etnička, verska), organizacija, ili bilo koja grupa koja nudi identitet i set vrednosti. Međutim ponekad, ove vrste zajednica ponekad mogu imati opresorski

32 Ibid, page 27

33 Dragana Dulić i sar. „Indikatori ljudske bezbednosti u Srbiji – Izveštaj za 2004“, Fakultet civilne odbrane, 2005, strana 21

34 United Nations, „Human development report“, 1994, Chapter 2, page 27, http://hdr.undp.org/en/media/hdr_1994_en_chap2.pdf, pristupljeno 12.04.2013.

35 Ibid, pages 28-29

36 United Nations, „Human development report“, 1994, Chapter 2, page 30, http://hdr.undp.org/en/media/hdr_1994_en_chap2.pdf, pristupljeno 12.04.2013.

odnos prema individuama unutar zajednice.³⁷ Izveštaj ne prepoznaje zajednice zasnovane na seksualnom identitetu kao ni pretnje po fizičku i psihičku bezbednost članova ovih zajednica od strane drugih, starijih i tradicionalnih zajednica. U slučaju Republike Srbije je pretnja fizičkim nasiljem prema seksualnim manjinama, pripadnicima LGBTTIQ populacije dostigla je pitanje nacionalne bezbednosti s obzirom da se njime bavi Savet za nacionalnu bezbednost, najviše političko telo u Republici Srbiji. Opravdanost ovakvih pretnji osnovanost nalaze u tome da su zajednice zasnovane na seksualnom identitetu pretnja po tradicionalne zajednice. Ovakve tenzije u Republici Srbije direktno utiču i na političku bezbednost.

Politička bezbednost je najvažniji aspekt ljudske bezbednosti zbog toga što predstavlja osnov za život u zajednici koja poštuje osnovna ljudska prava.³⁸ Osim poštovanja osnovnih ljudskih prava, ona obuhvata i transparentnost političkih procesa, ulogu vojnih i policijskih snaga, kvalitet i opseg pravosudnog sistema.³⁹ Jednom rečju funkcionisanje institucija u korist građana i građanki u jednoj državi.

Merenje ljudske bezbednosti i svetu zaživelo je od *Izveštaja o ljudskom razvoju* 1994. godine, međutim do danas se ne može tvrditi da je koncept ljudske bezbednosti prihvaćen i praktikovan od strane svih država u svetu. U međunarodnom kontekstu od strane nekih država, vrlo često na račun koncepta ljudske bezbednosti mogu se čuti kritike, dok ga neke druge koriste kao osnovni deo vođenja spoljne politke. Na unutardržavnom planu, veliki broj država spominje i primenjuje koncept ljudske bezbednosti. Ono što je proizašlo iz oba Izveštaja o ljudskom razvoju i definisanju koncepta ljudske bezbednosti jesu izveštaji o ljudskoj bezbednosti kojih je sve više poput izveštaja nezavisnog istraživačkog centra *Human security report project* od 2005. godine, zatim izveštaj o ljudskoj bezbednosti širom sveta izražen kroz *Indeks ljudske bezbednosti* koji meri sve kategorije koncepta ljudske bezbednosti u 232 zemlje u svetu, *Indeks slabih država* (eng. The failed states⁴⁰ index) koji priprema *Fond za mir* (eng. Fund for peace) koji po kriterijumima sličnim kriterijumima ljudske bezbednosti poput siromaštva, legitimeteta države, kršenja ljudskih prava, efikasnosti bezbednosnog aparata, demografskih pritisaka, pružanje javnih usluga, masovnog iseljavanja izbeglica i raseljenih lica, nejednakog ekonomskog razvoja, hronične borbe za održivost ljudskih prava i drugih rangirao države najslabijih do najuspešnijih (indeks slabih

37 Ibid, page 31

38 Ibid, page 32

39 Dragana Dulić i sar. „Indikatori ljudske bezbednosti u Srbiji – Izveštaj za 2004“, Fakultet civilne odbrane, 2005, strana 22

40 Prema Fondu za mir (Fund for Peace) slaba država (failed state) je država koju karakteriše nedostatak monopola nad fizičkom prinudom unutar svoje teritorije, gubljenje legitimeteta za donošenje kolektivnih odluka, nesposobnost da pruža javne usluge i nesposobnost da interaktivno učestvuje sa ostalim državama kao punopravna članica međunarodne zajednice (Izvor: Fund for peace, <http://ffp.statesindex.org/rankings-2012-sortable>, pristupljeno 18.03.2013.

država). Prema ovoj skali Republika Srbija je pala na 89 mesto u 2012. godini, dok je 2011. godine bila na 98 mestu, a 2010. godine na 86 mestu zajedno sa Kosovom.⁴¹ Indeks slabih država, kao i koncept ljudske bezbednosti ne razmatra samo spoljne uzroke ugrožavanja bezbednosti. Zapravo, više od polovine pokazatelja jesu pokazatelji koji se odnose na unutrašnje pretnje po pojedica/ke i rad i efikasnost države oko saniranja ovih posledica. Sudeći po ovome koncept ljudske bezbednosti je više nego zaživeo.

Ljudska bezbednost inkorporirana je u većinu dokumenata međunarodnih tela poput UN, Organizacije za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS) i Evropske unije (EU) samim tim što se tim dokumentima garantuju ljudska prava. Što se tiče koncepta veoma je teško odrediti u kojoj meri je ljudska bezbednost kao koncept prihvaćena s obzirom da je pojam i karakteristike veoma bliske konceptu ljudskih prava.

Generalni sekretar EU Havijer Solana je 2004. godine inicirao donošenje dokumenta *Doktrine ljudske bezbednosti EU* (eng. Human Security Doctrine for Europe) u kojoj se kaže da bi strategija bezbednosti EU „*trebala biti utemeljena na konceptu ljudske bezbednosti*“ koja se fokusira na zaštitu pojedica kroz primenu zakona. Prema Meri Kaldor „*Evropljani ne mogu biti sigurni dok milioni ljudi živi u nepodnošljivom stanju nebezbednosti poput bezzakonja, siromaštva, ekskluzivističkih ideologija i nasilja.*“⁴². Ovo dosta govori o potencijalima koncepta ljudske bezbednosti da dovede do toga da se sa primene realističkog koncepta nacionalne bezbednosti pređe na koncept ljudske bezbednosti, pogotovo u EU koju čine države koje su veoma različite po svim kriterijumima koncepta ljudske bezbednosti.

Što se prihvatanja koncepta ljudske bezbednosti od strane država, poznato je da su države koje promovišu koncept ljudske bezbednosti u najvećoj meri Norveška i Kanada, donekle i Japan.⁴³

U slučaju republike Srbije i priznavanja i primene koncepta ljudske bezbednosti pored Ustava i zakona koji garantuju ljudska prava i slobode, institucije Republike Srbije su napravile iskorak i pomenule koncept u najvišem državnom bezbednosnom dokumentu Strategiji nacionalne bezbednosti iz 2009. godine. Strategija nacionalne bezbednosti Republike Srbije predstavlja najvažniji strateški dokument kojim se utvrđuju osnove politike bezbednosti u zaštiti nacionalnih interesa Republike Srbije. Ne ulazeći u dublju

41 Ibid

42 Pogledati više: Tobias Debiel, Sascha Werthes, „Human Security on Foreign Policy Agendas - Changes, Concepts and Cases“, Institute for Development and Peace Report 80/2006, pages 72-74

43 Ibid

analizu dokumenta strategija između ostalog ističe da Republika Srbija „poseban značaj posvećuje stvaranju uslova za unapređenje ljudske bezbednosti, koja naglašava zaštitu ekonomske, ekološke, zdravstvene, političke i svake druge bezbednosti pojedinca i zajednice“⁴⁴. Od ostalih dokumenta koncept ljudske bezbednosti se takođe pominje i u Nacionalnom akcionom planu za primenu Rezolucije 1325 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija – žene, mir, bezbednost u Republici Srbiji (2010 – 2015), decembar 2010, i to u nekoliko navrata gde se referiše primena koncepta u okviru Strategije nacionalne bezbednosti.

Što se tiče izveštaja o ljudskoj bezbednosti u Srbiji nedostatak je primetan. Postoje samo dve analize i pokazatelji ljudske bezbednosti u Srbiji, samo na jednom Fakultetu u Beogradu, Fakultetu bezbednosti postoji katedra koja se proučava ljudsku bezbednost, a teorijskom i praktičnom analizom koncepta ljudske bezbednosti u Republici Srbiji se u najvećoj meri bave organizacije civilnog društva. Ovakva slika najverovatnije proizilazi iz toga što su organizacije civilnog društva najbliže građanima i zbog toga su najosetljivije na kršenja ljudskih prava, pa samim tim prve osećaju nedostatak primene koncepta ljudske bezbednosti i svedoče o tome. Svakako, na stvaranju pritiska na državne institucije da uključe koncept ljudske bezbednosti u sve bezbednosne dokumente kao i da ga primenjuju na svim opštinama na teritoriji Republike Srbije treba raditi u budućnosti. Projekte i istraživanja koji se bave primenom i razvojem koncepta ljudske bezbednosti u Republici Srbiji treba podržavati. Samo na taj način možemo stati na put apstraktnom državo-centričnom doživljaju bezbednosti nauštrb bezbednosti pojedinaca/ki koji tu državu čine.

Kao neka vrsta rezimea, može se reći da ne postoje objektivni i opšteprimenljivi kriterijumi za ocenjivanje efikasnosti države u vršenju svojih nadležnosti u oblasti bezbednosti. Pitanje koje se postavlja je: da li je država efikasna samo ukoliko nema ratova, civilnih sukoba i masovnih stradanja stanovništva ili su, na primer, siromaštvo ili nepoštovanje prava na slobodu izražavanja u jednoj državi takođe dokaz toga da je država neefikasna u distribuciji bezbednosti. Ukoliko krenemo od koncepta ljudske bezbednosti, onda bi kršenje nekih ili svih ljudskih prava bilo glavni dokaz toga da ta država nije uspela da isporuči dovoljno bezbednosti svojim građanima i građankama.

44 Vlada Republike Srbije, „Strategija nacionalne bezbednosti Republike Srbije“, Beograd, oktobar 2009, strana 9-10

Osnovne karakteristike koncepta ljudske bezbednosti:

1) Ljudi se nalaze u fokusu;

2) Ljudska bezbednost se posmatra kao univerzalni problem – pitanje koje je relevantno za ljude širom sveta, borba sa pretnjama koje su zajedničke za sve;

3) Komponente ljudske bezbednosti su uzajamno povezane i zavisne jedne od drugih – bezbednosne pretnje više nisu ograničene samo na okvire nacionalnih granica, već imaju implikacije i drugde;

4) Lakše je obezbediti ljudsku bezbednost kroz preventivne mere, nego kroz kasniju intervenciju.

Iako pojam ljudske bezbednosti još uvek pati od teorijske nekoherentnosti i konceptijske višesmislenosti, on polazi od pretpostavke o potrebi da se bezbednosti priđe preko svakodnevnog života, jer je to domen u kojem ljudi prisvajaju tradiciju, kulturu, jezik, rituale i simbole; iskušavaju rizike i osujećenja, sa jedne, i šanse i mogućnosti, s druge strane; grade individualni identitet i razliku; to je lokus njihovog nadgledanja i kontrole, u kojem se prepliću odnosi moći, institucije i politike; domen gde se susreću javno i privatno, društveno i lično, normativno i stvarno, sigurnost i nesigurnost – jednom reči, onaj domen zajedništva u kojem se ispoljava kvalitet života jednog društva. U fokusu ljudske bezbednosti je briga za sigurnost pojedinaca/ki i društvenih grupa, kao i njihova zaštita.

METODOLOŠKI PRISTUP

Uprkos tome što u Srbiji postoje istraživanja koja se zasebno bave siromaštvom ili različitim vrstama diskriminacije, nedostaju istraživanja koja bi šire osvetlila efekte siromaštva na ograničavanje ostvarivanja svih ostalih prava (uključujući i ona koja su zakonski regulisana). Samim tim ovo istraživanje nužno je ***eksplorativne (preliminarne) prirode***. To pre svega znači da je istraživanje sprovedeno na osnovu generalno formulisanih hipoteza koje je bilo moguće postaviti uvidom u komparativnu literaturu i skromnu empirijsku građu iz ranijih domaćih istraživanja.

Opšta pretpostavka je da su zbog izražene repatrijarhalizacije i tradicionalizacije, osobe koje pripadaju LGBT populaciji ugrožene u svim aspektima svog života.

Metodološki posmatrano, svrha ovakvih istraživanja jeste i da prikupe ili sistematizuju početna saznanja o određenoj pojavi i da se pokažu dimenzije identifikovanih problema.

S obzirom na to da u Srbiji ne postoji pouzdana statistička baza o LGBT populaciji i da je zbog izražene homofobije izuzetno teško doći do pouzdanih podataka, ovo istraživanje nije moguće izvesti na reprezentativnom slučajnom uzorku, pa se uzorak ovog istraživanja može smatrati *prigodnim i dostupnim*.

Kao glavni izvor podataka korišćeni su podaci dobijeni iz elektronskog upitnika anketnog tipa u periodu od do i fokus grupa rađenih sa LGBT osobama iz Beograda, Novog Sada i Niša u periodu od do.

Pošto je istraživanje zamišljeno kao eksplorativno, nisu formulisane posebne hipoteze koje bi bile proveravane, već su formulisane grupe istraživačkih pitanja na koja je istraživanje trebalo da odgovori.

Upitnici i fokus grupe su pokrili sledeće teme:

- a. Kako ispitanici/e vide uticaj i delovanje medija? Kakav je njihov položaj u porodici, široj okolini i lokalnoj zajednici? Postojanje i efikasnost rada organizacija civilnog društva koje se bave zaštitom i promocijom LGBT prava. (Socijalna bezbednost)
- b. Postojanje zakona i strategija koji se tiču zaštite i prava LGBT osoba, kao i njihova primena? U kojoj meri su LGBT osobe upoznate sa njima? Koji su specifični bezbednosni problemi sa kojima se LGBT osobe sreću u lokalnoj zajednici? Kakav je stepen poverenja LGBT osoba u političke i državne institucije? (Politička i institucionalna bezbednost)
- c. Stepni i oblici diskriminacije s kojima se LGBT osobe sreću u međuljudskim odnosima i pred državnim institucijama? (Lična i kolektivna bezbednost)
- d. U kojoj meri pripadnost LGBT populaciji utiče na ekonomske aspekte njihovog života, odnosno mogućnosti zapošljavanja, ostvarivanja dohotka i slično? I obrnuto, u kojoj meri ekonomski položaj utiče na mogućnosti ostvarivanja drugih prava? (Ekonomska bezbednost)

Takođe, korišćeni su podaci Statističkog zavoda Srbije, kao i analiza zakona i strategija Republike Srbije koji su relevantni za ovo istraživanje. Pored navedenih izvora, korišćena je i literatura koja se bavi teorijom iz ove oblasti i dostupna istraživanja.

METOD ISTRAŽIVANJA

Sprovedena studija je eksplorativno, neeksperimentalno istraživanje anketnog tipa. Ispitanici/ce su u anonimno popunjavali/e elektronske upitnike u kojima su se od njih tražile različite samoprocene i procene.

Takođe, tokom novembra i decembra 2012 realizovane su tri fokus grupe u Beogradu, Nišu i Novom Sadu:

- U Nišu je bilo prisutno 12 osoba, od toga 7 muškaraca i 5 žene;
- U Novom Sadu je bilo prisutno 15 osoba, od toga 8 muškaraca i 7 žena;
- U Beogradu je bilo prisutno 17 osoba, od toga 9 muškaraca i 8 žene.

Ukupno je ovim fokus grupama obuhvaćeno 44 osoba između 18 i 43 godine. Putem fokus grupa želeo se dobiti presek kroz mišljenja i stavove osoba koje pripadaju LGBT populaciji o obuhvaćenim temama, kao i uvid u stepen njihove informisanosti, ali i informacije o nekim fenomenima i procesima kojima su izložene osobe u toj populaciji.

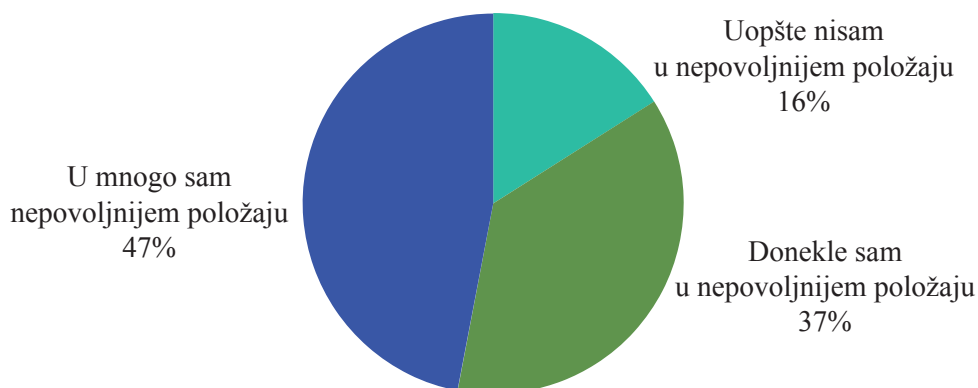
Za svaku fokus grupu su spremljena ista pitanja, koja su ispitanicima/cama postavljana u formi polustrukturiranog intervjua, sa mogućnošću digresija u vidu dodatnih objašnjenja i primera. U slučaju da neki korišćeni pojmovi nisu bili poznati učesnicima/cama, pružana su im osnovna objašnjenja suštine tih pojmova, kako bi ove fokus grupe imale i edukativni karakter.

Ceo tok fokus grupa snimao se diktafonom, kako bi na taj način bile sačuvane beleške o njihovom toku. Snimanju razgovora se pristupilo po prethodno dobijenoj saglasnosti svih učesnika i učesnica fokus grupe.

Standardno trajanje svih fokus grupa bilo je oko dva sata.

GLAVNI NALAZI

Nalazi ovog istraživanja pokazuju visoku saglasnost ispitanika/ca iz našeg uzorka (84%) sa stavom da su kao LGBT osobe generalno u nepovoljnijem položaju u odnosu na druge građane/ke Srbije. Njih 47% smatra da su “u mnogo nepovoljnijem položaju”, a u “donekle nepovoljnijem položaju” - njih 37%. Samo 16% ispitanih smatra da nije u nepovoljnijem položaju u odnosu na druge građane/ke Srbije. U odnosu na rod, starost i životni standard ne postoji značajna razlika u odgovorima.

Slika 1. U kojoj meri smatrate da ste kao LGBT osoba u nepovoljnijem položaju od drugih građana i građanki u Srbiji?

Kao značajna varijabla u oceni vlastitog položaja pojavljuje se uključenost u aktivnosti civilnog društva, bilo povremeno kroz učešće u akcijama i/ili inicijativama ili stalno kroz rad u nekoj od organizacija. Među onima koji/e svoj položaj kao LGBT osobe, ocenjuju kao donekle ili mnogo nepovoljniji u odnosu na druge, 84 % je uključeno povremeno ili stalno u aktivnosti civilnog društva.

Sa porastom nivoa obrazovanja, raste i broj onih koji svoj položaj ocenjuju kao nepovoljniji u odnosu na druge. Među onima koji/e svoj položaj ocenjuju kao mnogo nepovoljniji u odnosu na druge građane/ke u većoj meri su zastupljeni/e oni/e sa fakultetskim obrazovanjem (50% u odnosu na 42% njih sa srednjom školom i 17% onih sa završenom osnovnom školom).

	Total	Pol			Godina rođenja		
		Ženski	Muški	Transgender	15-25	26-35	36+
N	277	105	169	3	109	120	48
%							
Uopšte nisam u nepovoljnijem položaju	16	18	14	33	17	12	21
Donekle sam u nepovoljnijem položaju	37	33	40		35	39	35
U mnogo sam nepovoljnijem položaju	47	49	47	67	48	49	44

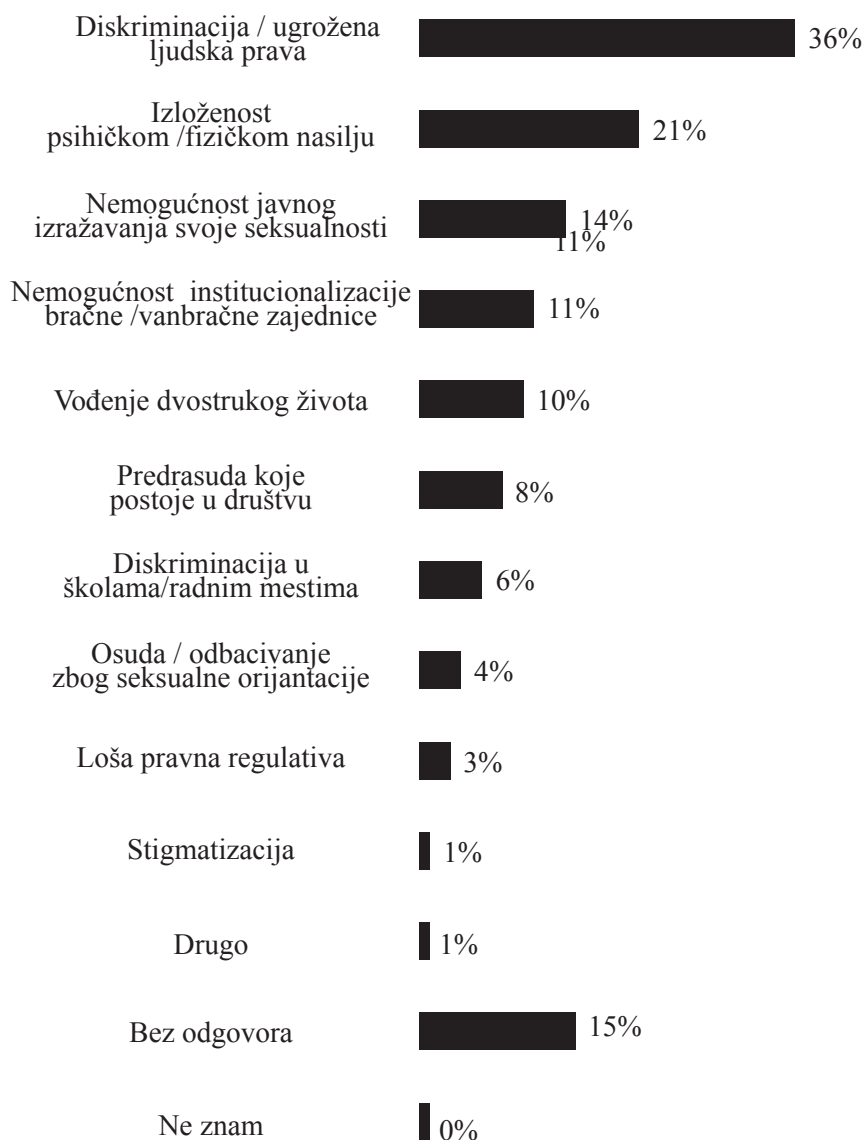
Obrazovanje				Životni standard		
Osnovna škola	Srednja škola	Student/kinja	Fakultet	Nizak	Srednji	Visoki
6	65	86	120	128	96	53
%						
33	20	13	14	12	17	23
50	38	36	36	34	43	32
17	42	51	50	54	41	45

Aktivnost u NGO			Region		
Ne	Povremeno	Da	Beograd	Vojvodina	Centralna Srbija
161	61	55	175	55	43
%					
16	13	16	10	24	23
42	30	29	41	36	23
42	57	55	50	40	53

Tabela 1. U kojoj meri smatrate da ste kao LGBT osoba u nepovoljnijem položaju od drugih građana i građanki u Srbiji?

Ako se pogleda regionalna distribucija odgovora, Beograd prednjači u negativnoj oceni – ukupno 91% ispitanih iz Beograda smatra da su kao LGBT osobe u donekle nepovoljnijem (41%) ili u mnogo nepovoljnijem položaju (50%) u odnosu na druge građane/ke Srbije u poređenju sa Vojvodinom gde je ukupno 76% onih koji dele taj stav (36% “u donekle nepovoljnijem”; 40% “u mnogo nepovoljnijem”) i Centralnom Srbijom gde to misli ukupno 76% (23% “u donekle nepovoljnijem”; 53% “u mnogo nepovoljnijem”). Na prvi pogled to može da deluje zbunjujuće, jer se može pretpostaviti da je pritisak na LGBT osobe veći u manjim sredinama, međutim čini se da uključenost u civilno društvo može objasniti ovakvu regionalnu distribuciju. Može se pretpostaviti da je ovde uključenost u aktivnosti civilnog društva važna u prvom redu zbog osvešćivanja i prepoznavanja mehanizama diskriminacije i isključivanja.

Kao odgovor na pitanje na koji način su u nepovoljnijem položaju, dominira opšti odgovor zbog diskriminacije i nasilja (36%), a tek onda konkretnije izloženost fizičkom i psihičkom nasilju (21%), što može da ukazuje na jednoj strani, na korišćenje termina koji već postoje u javnom prostoru (posebno u okviru civilnog društva); a s druge, postavlja pitanje koliko je zaista razumevanje sadržaja tih pojmova i mere u kojoj su oni zaista artikulisani. Njih 14% navodi “nemogućnost javnog izražavanja seksualnosti”, a 11% “nemogućnost institucionalizacije bračne/vanbračne zajednice”. Samo 10% njih navodi vođenje “dvostrukog života” kao problem.

Slika 2. Ako da, zašto? Na koji način?

Među onima koji/e navode “nemogućnost institucionalizacije bračne/vanbračne zajednice, dominiraju oni/e koji/e su povremeno ili stalno uključeni u civilno društvo. 21% onih koji su povremeno uključeni i 20% stalno uključenih u odnosu na 4% onih koji/e ovo navode, a nisu aktivni u civilnom društvu. Ovo se može dovesti u vezu sa nadzastupljenošću aktivistkinja/sta u uzorku, jer je ova tema mnogo zastupljenija u okviru civilnog društva, nego u društvu u celini. S druge strane, postavlja se pitanje u kojoj meri se institucionalizacija istopolnih zajednica (s obzirom na oštro protivljenje koje postoji na nivou šireg društva) javlja kao simbol svih ostalih prihvaćenosti.

	Total	Pol			Godina rođenja		
		Ženski	Muški	Transgender	15-25	26-35	36+
N*	234	86	146	2	90	106	38
%							
Diskriminacija / ugrožena ljudska prava	36.3	37	36	50	38	32	45
Izloženost psihičkom/ fizičkom nasilju	20.9	21	21		24	22	11
Nemogućnost javnog izražavanja svoje seksualnosti	13.7	15	13		9	15	21
Nemogućnost institucionalizacije bračne/vanbračne zajednice	11.1	13	10		3	16	16
Vođenje dvostrukog života	9.8	9	10		8	11	11
Predrasuda koje postoje u društvu	7.7	10	6		6	9	8
Diskriminacija u školama/radnim mestima	6.4	6	6	50	9	4	8
Osuda / odbacivanje zbog seksualne orijentacije	4.3	6	3		4	6	
Loša pravna regulativa	3.4	2	4		2	6	
Stigmatizacija	1.3	1	1		1	2	
Drugo	0.9		1			2	
Bez odgovora	15.4	15	16		21	13	8
Ne znam	0.4		1				3

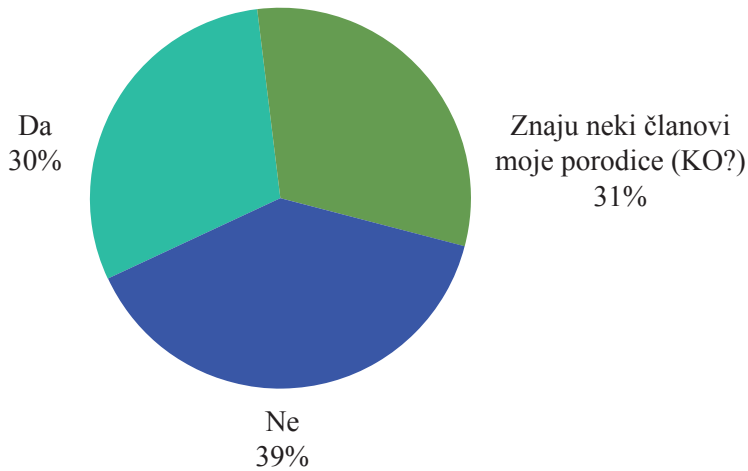
* N=Ispitanici koji smatraju da su u nepovoljnijem položaju

	Total	Obrazovanje				Životni standard		
		Osnovna škola	Srednja škola	Student/kinja	Fakultet	Nizak	Srednji	Visoki
N*	234	4	52	75	103	90	106	38
%								
Diskriminacija / ugrožena ljudska prava	36.3	50	40	31	38	38	32	45
Izloženost psihičkom/ fizičkom nasilju	20.9		21	20	22	24	22	11
Nemogućnost javnog izražavanja svoje seksualnosti	13.7	25	10	11	17	9	15	21
Nemogućnost institucionalizacije bračne/vanbračne zajednice	11.1		8	8	16	3	16	16
Vođenje dvostrukog života	9.8	25	8	9	11	8	11	11
Predrasuda koje postoje u društvu	7.7		10	8	7	6	9	8
Diskriminacija u školama/ radnim mestima	6.4		4	9	6	9	4	8
Osuda / odbacivanje zbog seksualne orijentacije	4.3		4	7	3	4	6	
Loša pravna regulativa	3.4		2	4	4	2	6	
Stigmatizacija	1.3		2	1	1	1	2	
Drugo	0.9				2		2	
Bez odgovora	15.4	25	8	21	15	21	13	8
Ne znam	0.4		2					3

Aktivnost u NGO			Region		
Ne	Povre- meno	Da	Beograd	Vojvo- dina	Central- na Srbija
135	53	46	158	42	33
%					
32	34	52	35	43	36
15	26	33	21	24	15
13	9	22	14	12	15
4	21	20	14	7	3
13	11		9	12	9
10	6	4	8	10	6
6	13		7	7	3
4	6	4	4	7	3
1	8	4	4	2	
1	2		2		
1	2		1		
19	13	7	13	17	24
1			1		

Tabela 2. Ako da, zašto? Na koji način?

30% porodica ispitanika/ca znaju da one pripadaju LGBT osobama, dok kod trećine (31%) znaju neki/e od članova/ca porodice. Može se pretpostaviti da je ovako visok procenat takođe, povezan sa visokom zastupljenošću onih koji/e su aktivni (povremeno ili stalno) u civilnom društvu.

Slika 3. Da li Vaša porodica zna da ste LGBT osoba?

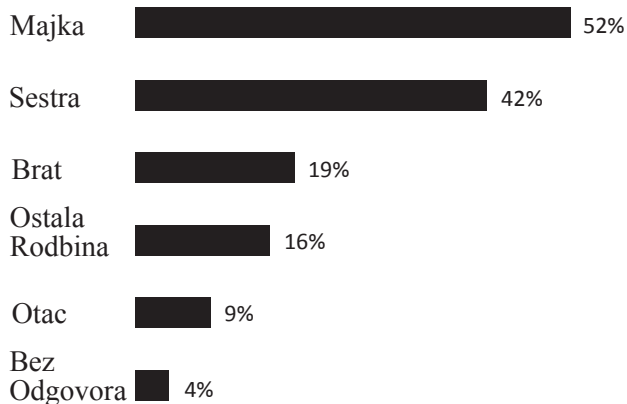
	Total	Pol			Godina rođenja		
		Ženski	Muški	Transgender	15-25	26-35	36+
N	277	105	169	3	109	120	48
%							
Znaju neki članovi moje porodice (KO?)	31	43	24	33	35	29	27
Ne	39.4	31	44	33	44	33	46
Da	29.6	26	32	33	21	38	27

Obrazovanje				Životni standard		
Osnovna škola	Srednja škola	Student/kinja	Fakultet	Nizak	Srednji	Visoki
6	65	86	120	128	96	53
%						
17	22	38	32	29	38	25
50	48	36	37	45	35	32
33	31	26	32	26	27	43

Aktivnost u NGO			Region		
Ne	Povremeno	Da	Beograd	Vojvodina	Centralna Srbija
161	61	55	175	55	43
%					
27	39	33	27	42	33
46	28	33	40	29	49
27	33	35	33	29	19

Tabela 3. Da li Vaša porodica zna da ste LGBT osoba?

U slučajevima kada znaju neki/e članovi/ce porodice (ali ne svi), to je najčešće majka (52%) ili sestra (42%). Sledi brat (19%). Otac to zna tek u 9% slučajeva.

Slika 4. Ako ne znaju svi članovi, koji znaju?

	Total	Pol			Godina rođenja		
		Ženski	Muški	Transgender	15-25	26-35	36+
N*	86	45	40	1	38	35	13
%							
Majka	52.3	56	48	100	61	49	38
Sestra	41.9	44	40		39	37	62
Brat	18.6	20	18		13	29	8
Ostala rodbina	16.3	20	13		16	20	8
Otac	9.3	11	8		8	11	8
Bez odgovora	3.5	4	3		3		15

Obrazovanje				Životni standard		
Osnovna škola	Srednja škola	Student/kinja	Fakultet	Nizak	Srednji	Visoki
1	14	33	38	37	36	13
%						
100	50	58	47	54	53	46
100	29	30	55	51	42	15
	50	12	13	30	8	15
	29	15	13	14	17	23
	7	9	11	11	8	8
	14	3			6	8

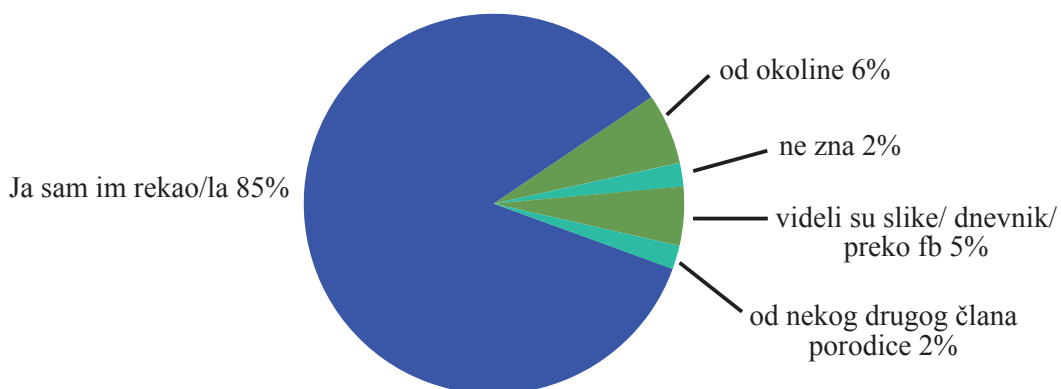
Tabela 4. Ako ne znaju svi članovi, koji znaju?

	Aktivnost u NGO			Region		
	Ne	Povremeno	Da	Beograd	Vojvodina	Centralna Srbija
N*	44	24	18	48	23	14
%						
Majka	50	54	56	52	65	36
Sestra	41	33	56	40	43	43
Brat	18	29	6	19	17	21
Ostala rodbina	18	17	11	17	17	14
Otac	5	25		10	9	7
Bez odgovora	5		6	4		7

* N=Ispitanici čiji članovi porodice ne znaju svi da su LGBT osobe

Tabela 4. Ako ne znaju svi članovi, koji znaju?

Kod onih čije porodice znaju, najveći procenat je saznao direktno od ispitanika/ce – 85%, a slede u znatno manjoj meri „od okoline” (6%), „nekog drugog člana porodice” (2%) i na neki drugi način (uvidom u dnevnik, fejsbuk profil, fotografije...) – 5%.

Slika 5. Ako znaju, na koji način su saznali?

	Total	Pol			Godina rođenja		
		Ženski	Muški	Transgender	15-25	26-35	36+
N*	168	72	94	2	61	81	26
%							
Ja sam im rekao/la	84.5	89	82	50	90	80	85
Od okoline	6	7	5		2	9	8
Od nekog drugog člana porodice	2.4	1	3			5	
Videli su slike/dnevnik/preko fb	4.8	3	5	50	7	5	
Ne zna	2.4		4		2	1	8

Obrazovanje				Životni standard		
Osnovna škola	Srednja škola	Student/kinja	Fakultet	Nizak	Srednji	Visoki
3	34	55	76	70	62	36
%						
100	71	87	88	83	90	78
	12	2	7	9	2	8
	6	2	1	3	3	
	9	7	1	3	2	14
	3	2	3	3	3	

Aktivnost u NGO			Region		
Ne	Povremeno	Da	Beograd	Vojvodina	Centralna Srbija
87	44	37	105	39	22
84	86	84	83	90	86
8	7		6	8	5
2	2	3	3	3	
2	5	11	6		5
3		3	3		5

* N=Ispitanici čiji članovi porodice znaju da su LGBT osobe

Tabela 5. Ako znaju, na koji način su saznali?

Na pitanje “Ako znaju, kakva je bila njihova reakcija?” 42% ispitanih odgovara da su dobro reagovali, 19% da su u početku loše reagovali, a da su se posle navikli. Njih 13% navodi samo da su loše reagovali bez šireg obrazloženja, dok ostatak detaljnije navodi razočarenje, neprihvatanje, osudu, tugu i zabrinutost, prekid komunikacije, slanje na lečenje i izbacivanje iz kuće.

Slika 6. Ako znaju, kakva je bila njihova reakcija?

	Total	Pol			Godina rođenja		
		Ženski	Muški	Transgender	15-25	26-35	36+
N*	168	72	94	2	61	81	26
%							
Dobro su reagovali	42.3	53	34	50	48	38	42
U početku loše, a nakon toga su se navikli	18.5	8	27		20	19	15
Loše su reagovali	13.1	14	13		16	12	8
Razočarani / osuđivali / neprihvatanje	13.1	15	12		3	20	15
Zabrinuti / tužni / iznenađeni	11.3	11	12		7	12	19
Negiranje	5.4	7	4		5	6	4
Prestali da razgovaraju neko vreme	3	3	3		3	2	4
Slali su me na lečenje	3		4	50	3	2	4
Drugo	2.4	3	2		2	4	
Izbacili iz kuće	1.8	1	2		2	1	4

* N=Ispitanici čiji članovi porodice znaju da su LGBT osobe

	Total	Obrazovanje				Životni standard		
		Osnovna škola	Srednja škola	Student/kinja	Fakultet	Nizak	Srednji	Visoki
N*	168	3	34	55	76	70	62	36
%								
Dobro su reagovali	42.3	67	41	42	42	39	48	39
U početku loše, a nakon toga su se navikli	18.5		9	18	24	14	16	31
Loše su reagovali	13.1		21	16	8	19	11	6
Razočarani / osudjivali / neprihvatanje	13.1	33	18	9	13	17	15	3
Zabrinuti / tužni / iznenađeni	11.3		9	2	20	10	15	8
Negiranje	5.4	33	6	4	5	4	5	8
Prestali da razgovaraju neko vreme	3		3	4	3	4		6
Slali su me na lečenje	3			7	1	3	2	6
Drugo	2.4		3	4	1	3	2	3
Izbacili iz kuće	1.8		6	2			2	6

Aktivnost u NGO			Region		
Ne	Povremeno	Da	Beograd	Vojvodina	Centralna Srbija
87	44	37	105	39	22
%					
52	34	30	39	54	41
15	23	22	21	13	14
16	11	8	11	21	9
14	9	16	15	10	9
11	7	16	12	8	14
5	5	8	4	3	14
1	5	5	4		5
2	7		3	3	5
2	5		3	3	
1		5	2		5

* N=Ispitanici čiji članovi porodice znaju da su LGBT osobe

Tabela 6. Ako znaju, kakva je bila njihova reakcija?

Oni/e čije porodice ne znaju, pretpostavljaju da bi reakcije bile “loše” (18%) ili “veoma loše” (17%). Slede zbunjenost, tuga, ljutnja – 10%. 8% misli da bi usledilo fizičko i/ili psihičko maltretiranje. Zanimljivo je da čak 12% ispitanih na ovo pitanje odgovara “ne znam”, a 4% “strah me je o tome i da mislim”.

Slika 7. Ako ne znaju, šta mislite kako bi reagovali kada bi saznali?

	Total	Pol			Godina rođenja		
		Ženski	Muški	Transgender	15-25	26-35	36+
N*	137	53	84	0	59	51	27
%							
Loše	18.2	19	18		20	14	22
Veoma loše	16.8	15	18		19	12	22
Zbunjeni / tužni / ljuti	10.2	11	10		10	14	4
U početku loše, a nakon toga bi se navikli	8.8	8	10		8	10	7
Dobro	8.8	8	10		10	8	7
Izbacili iz kuće / psiho-fizički maltretirali	8	9	7		10	8	4
Negirali	5.8	2	8		5	8	4
Strah me je i da mislim o tome	3.6	9			2	6	4
Odrekli bi me se	3.6	2	5		7	2	
Ne znam	12.4	13	12		8	10	26
Drugo	5.1	4	6		2	10	4

	Total	Obrazovanje				Životni standard		
		Osnovna škola	Srednja škola	Student/kinja	Fakultet	Nizak	Srednji	Visoki
N*	137	2	31	43	61	66	49	22
%								
Loše	18.2	50	13	19	20	17	24	9
Veoma loše	16.8		23	12	18	20	10	23
Zbunjeni / tužni / ljuti	10.2		6	7	15	9	10	14
U početku loše, a nakon toga bi se navikli	8.8		10	7	10	9	8	9
Dobro	8.8		10	12	7	6	10	14
Izbacili iz kuće / psiho-fizički maltretirali	8	50	10	5	8	5	10	14
Negirali	5.8			9	7	8	6	
Strah me je i da mislim o tome	3.6		6	2	3	3	4	5
Odrekli bi me se	3.6			9	2	6		5
Ne znam	12.4		23	14	7	17	10	5
Drugo	5.1			7	7	5	6	5

Aktivnost u NGO			Region		
Ne	Povremeno	Da	Beograd	Vojvodina	Centralna Srbija
82	30	25	86	22	27
%					
20	17	16	19	18	19
17	13	20	14	14	26
9	17	8	10	14	7
9	3	16	10	5	7
11	10		10	14	
6	7	16	9		11
6	7	4	5	9	7
5	3		3	9	
4	7		3	5	
12	13	12	12	18	11
4	7	8	5		11

* N=Ispitanici čiji članovi porodice ne znaju da su LGBT osobe

Tabela 7. Ako ne znaju, šta mislite kako bi reagovali kada bi saznali?

Od onih čije porodice su pre izvesnog vremena saznale da su ispitanici/ce LGBT osobe, 35% navodi da su sad reakcije bolje nego u momentu kada je porodica saznala, dok 22% navodi da se o tome ne govori, a 19% da je reakcija negativna kao i ranije.

Slika 8. Ukoliko je Vaša porodica pre izvesnog vremena saznala da ste LGBT osoba, kakve su reakcije danas?

Od onih koji su dali odgovor da postoji pozitivan pomak u reakcijama porodice, 71% je povremeno ili stalno aktivan u civilnom društvu (38% povremeno; 33% stalno). Nema bitnije razlike u odgovorima u odnosu na mesto življenja i obrazovanje.

	Total	Pol			Godina rođenja		
		Ženski	Muški	Transgender	15-25	26-35	36+
N*	123	47	74	2	48	61	14
%							
Sada su reakcije bolje	34.1	34	34	50	35	31	43
Iste, pozitivne kao i pre	22.8	23	23		29	20	14
O tome se ne govori	22	26	19	50	21	25	14
Iste, negativne kao i pre	18.7	15	22		13	21	29
Sada su lošije	1.6	2	1		2	2	
Neki sada reaguju bolje, a neki isto	0.8		1			2	

* N=Ispitanici čiji članovi porodice su pre izvesnog vremena saznali da su LGBT osobe

Tabela 8. Ukoliko je Vaša porodica pre izvesnog vremena saznala da ste LGBT osoba, kakve su reakcije danas?

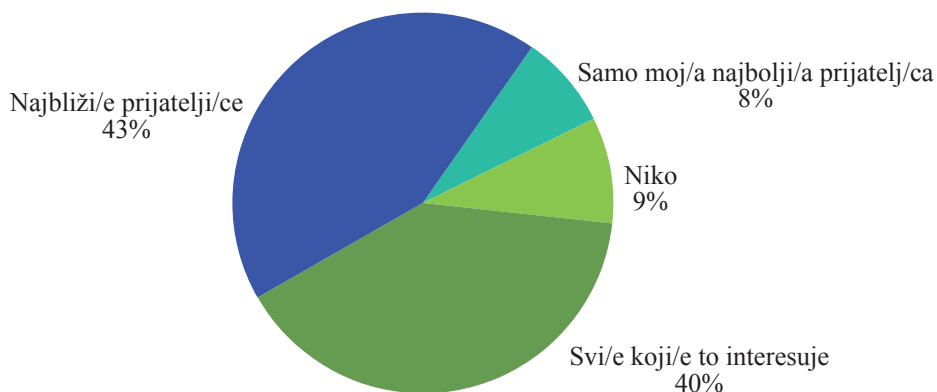
	Total	Obrazovanje				Životni standard		
		Osnovna škola	Srednja škola	Student/kinja	Fakultet	Nizak	Srednji	Visoki
N*	123	3	23	41	56	52	44	27
%								
Sada su reakcije bolje	34.1	43	33	35	29	31	32	44
Iste, pozitivne kao i pre	22.8	14		26	27	19	27	22
O tome se ne govori	22	14	33	22	22	27	16	22
Iste, negativne kao i pre	18.7	29		17	20	21	20	11
Sada su lošije	1.6		33			2	2	
Neki sada reaguju bolje, a neki isto	0.8				2		2	

Aktivnost u NGO			Region		
Ne	Povremeno	Da	Beograd	Vojvodina	Centralna Srbija
59	34	30	78	32	12
%					
32	38	33	33	41	25
31	15	17	23	22	25
17	26	27	22	25	8
17	21	20	19	13	33
3			1		8
		3	1		

* N=Ispitanici čiji članovi porodice su pre izvesnog vremena saznali da su LGBT osobe

Tabela 8. Ukoliko je Vaša porodica pre izvesnog vremena saznala da ste LGBT osoba, kakve su reakcije danas?

Kod najvećeg dela ispitanika/ca (43%), za njihovu seksualnu orijentaciju znaju samo najbliži prijatelji i prijateljice, dok 8% njih navodi da to zna samo njihov najbolji prijatelj ili prijateljica. A 9% njih da to niko ne zna. 40% navodi da to znaju “svi/e koji/e to interesuje”.

Slika 9. Koliko ljudi iz Vaše šire okoline zna za Vašu seksualnu orijentaciju?

Od onih koji navode da to znaju “svi/e koji/e to interesuje”, 55% je stalno angažovano u civilnom društvu, a 48% povremeno. Iako se može postaviti pitanje šta je uopšte sadržaj toga “svi/e koji/e to interesuje”, ovaj odgovor može da ukazuje na civilno društvo kao neku vrstu sigurnog prostora i prihvaćenosti za LGBT osobe. Sa nivoom obrazovanja raste i procent onih koji navode ovaj odgovor. To može biti povezano sa značajem obrazovanja, ali i postojećom nadzastupljenošću fakultetski obrazovanih osoba koja inače karakteriše civilno društvo u Srbiji.

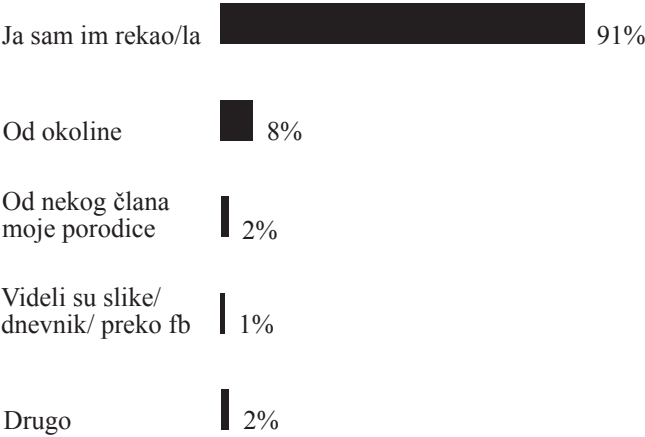
	Total	Pol			Godina rođenja		
		Ženski	Muški	Transgender	15-25	26-35	36+
N	277	105	169	3	109	120	48
%							
Najbliži/e prijatelji/ce	43.7	49	41		47	41	44
Svi/e koji/e to interesuje	39.7	37	41	67	32	51	29
Niko	9	8	9	33	11	3	19
Samo moj/a najbolji/a prijatelj/ca	7.6	7	8		10	5	8

Obrazovanje				Životni standard		
Osnovna škola	Srednja škola	Student/kinja	Fakultet	Nizak	Srednji	Visoki
6	65	86	120	128	96	53
%						
50	37	49	43	41	52	36
33	38	38	42	40	33	51
	17	6	8	10	7	9
17	8	7	8	9	7	4

Aktivnost u NGO			Region		
Ne	Povremeno	Da	Beograd	Vojvodina	Centralna Srbija
161	61	55	175	55	43
%					
48	41	33	43	49	42
32	48	55	42	40	30
11	7	7	8	5	16
9	5	5	6	5	12

Tabela 9. Koliko ljudi iz Vaše šire okoline zna za Vašu seksualnu orijentaciju?

Čak 91% ispitanih navodi da su saznali od njih lično. Sledi “od okoline” (8%) i nekog/e člana/ice porodice (2%).

Slika 10. Kako su za nju saznali?

	Total	Pol			Godina rođenja		
		Ženski	Muški	Transgender	15-25	26-35	36+
N*	252	97	153	2	97	116	39
%							
Ja sam im rekao/la	91.3	89	93	100	92	91	90
Od okoline	7.9	12	5		5	10	8
Od nekog člana moje porodice	1.6	2	1		1	1	5
Videli su slike/ dnevnik/preko fb	0.8	2			1	1	
Drugo	2.4	1	3		4	1	3

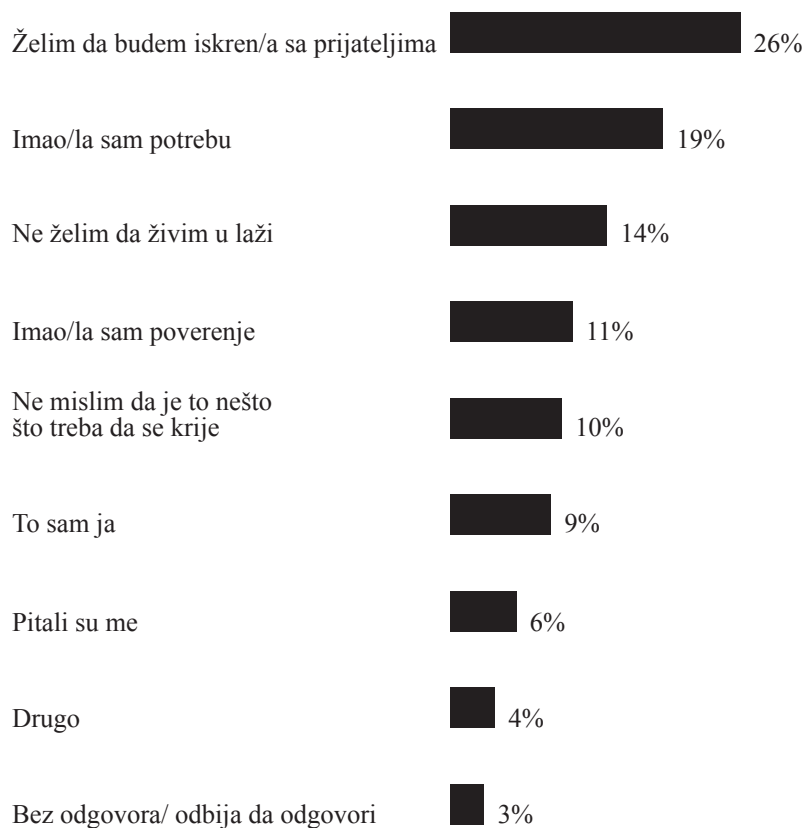
* N=Ispitanici za čije seksualno opredeljenje zna neko iz šire okoline

Obrazovanje				Životni standard		
Osnovna škola	Srednja škola	Student/kinja	Fakultet	Nizak	Srednji	Visoki
6	54	81	111	115	89	48
83	91	91	92	92	91	90
17	7	7	8	6	10	8
	2	1	2	1	3	
	2	1			1	2
	2	4	2	3	1	2

Tabela 10. Kako su za nju saznali?

Aktivnost u NGO			Region		
Ne	Povremeno	Da	Beograd	Vojvodina	Centralna Srbija
144	57	51	161	52	36
90	98	88	91	92	89
10	4	6	9	8	6
3			2		
1		2	1		3
2	2	4	3		3

26% ispitanih kao razlog navodi želju da se bude iskreno sa prijateljima, 19% da je imalo potrebu da to kaže, a 14% da ne želi da živi u laži, 11% navodi da je imalo dovoljno poverenja da to kaže. Tek 10% da ne misli da je to nešto što treba skrivati, a 9% daje odgovor “to sam ja”.

Slika 11. Ako ste im Vi rekli, zašto ste odlučili da im to kažete?

Ovakvi odgovori mogu da ukazuju da se i dalje biraju osobe za koje se pretpostavlja da neće negativno reagovati. Zanimljivo je da 6% kao odgovor navodi da su ih pitali. Može da ukazuje na neku vrstu “don’t ask, don’t tell” polise, pa je seksualna orijentacija nešto o čemu se govori kada je već upostavljena neka vrsta poverenja.

Kada se to upoređi sa uključenošću u civilno društvo, od onih koji navode da ne misle da je to nešto što treba skrivati, 29 % je povremeno ili stalno uključeno u aktivnosti civilnog društva (16% povremeno; 13% stalno). Skoro dvostruko više njih koji se opredeljuje za ovaj odgovor žive u Beogradu i Vojvodini u odnosu na one koji žive u Centralnoj Srbiji (Beograd 12%; Vojvodina 11%; Centralna Srbija 6%).

	Total	Pol			Godina rođenja		
		Ženski	Muški	Transgender	15-25	26-35	36+
N*	214	81	131	2	81	98	35
%							
Želim da budem iskren/a sa prijateljima	25.7	31	22	50	23	29	23
Imao/la sam potrebu	19.2	16	21		26	14	17
Ne želim da živim u laži	13.6	16	11	50	14	14	11
Imao/la sam poverenje	10.7	14	9		7	11	17
Ne mislim da je to nešto što treba da se krije	10.3	10	11		14	9	6
To sam ja	9.3	7	11		9	11	6
Pitali su me	6.1	4	8		4	6	11
Drugo	3.7	4	4		4	3	6
Bez odgovora/ odbija da odgovori	3.3	1	5		2	3	6

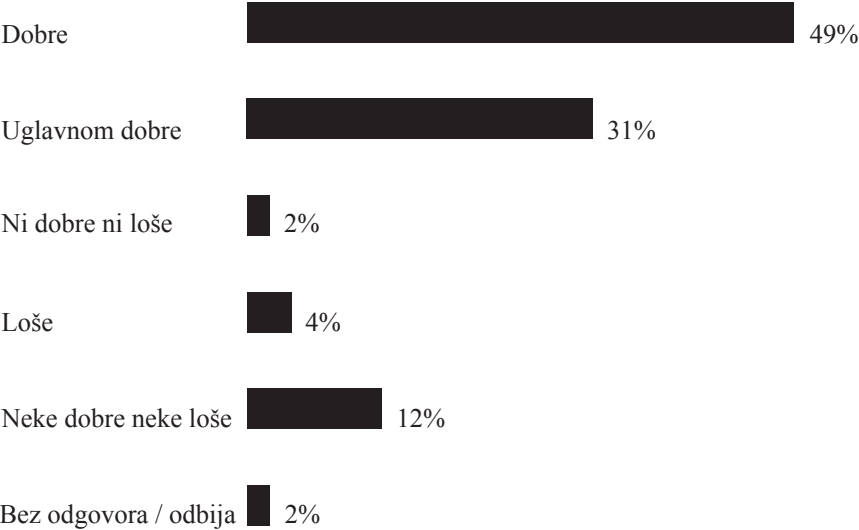
* N=Ispitanici koji su rekli nekome iz šire okoline

Obrazovanje				Životni standard		
Osnovna škola	Srednja škola	Student/kinja	Fakultet	Nizak	Srednji	Visoki
4	48	65	97	99	74	41
%						
75	15	22	32	28	24	22
	17	25	18	18	18	24
	27	11	9	16	14	7
	15	9	10	13	11	5
	4	14	11	5	14	17
25	6	12	8	9	9	10
	10	3	6	10	3	2
	6	2	4	2	5	5
	2	3	4	2	4	5

Aktivnost u NGO			Region		
Ne	Povremeno	Da	Beograd	Vojvodina	Centralna Srbija
117	49	48	134	43	34
%					
32	16	21	26	26	24
20	14	23	17	21	21
12	18	13	11	26	9
11	12	8	10	9	15
7	16	13	11	12	6
8	12	10	12	2	9
6	6	6	7	2	9
3	4	4	4	2	6
4	2	2	3	5	3

Tabela 11. Ako ste im Vi rekli, zašto ste odlučili da im to kažete?

Na pitanje “Kakve su reakcije bile kada su saznali za Vašu seksualnu orijentaciju?”, samo 4% ispitanih navodi da su reakcije bile loše, dok 49% navodi da su bile dobre, a 31% “uglavnom dobre”. Ovo nije iznenađujuće, s obzirom da se i biraju osobe za koje se pretpostavlja da neće loše reagovati. Može se pretpostaviti da pripadnici/e LGBT populacije biraju okruženje u kom se kreću, kreirajući neku vrsu svog sigurnog prostora, pa diskriminacija u interpersonalnim odnosima postoji u maloj meri.

Slika 12. Kakve su reakcije bile kada su saznali za Vašu seksualnu orijentaciju?

	Total	Pol			Godina rođenja		
		Ženski	Muški	Transgender	15-25	26-35	36+
N*	226	85	139	2	83	105	38
%							
Dobre	49.1	51	48	50	55	47	42
Uglavnom dobre	30.5	25	34	50	23	33	39
Ni dobre ni loše	1.8	1	2			1	8
Loše	4	5	4		4	5	3
Neke dobre neke loše	12.4	16	10		17	10	8
Bez odgovora / odbija	2.2	2	2		1	4	

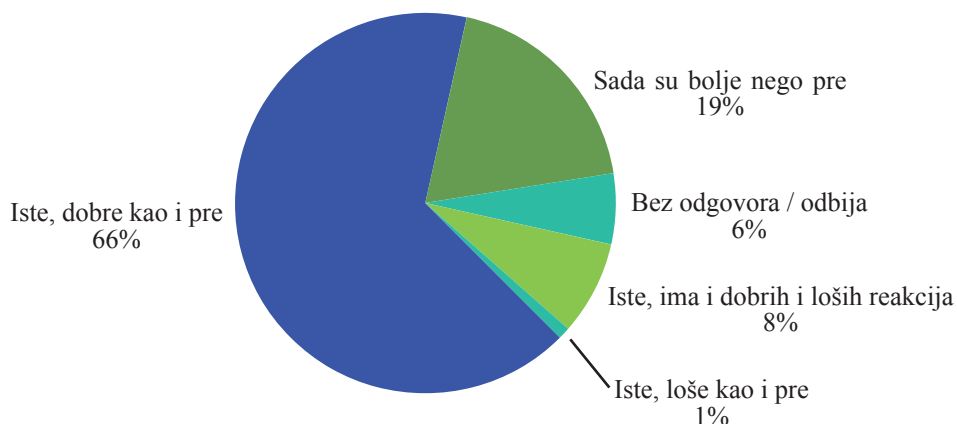
Obrazovanje				Životni standard		
Osnovna škola	Srednja škola	Student/kinja	Fakultet	Nizak	Srednji	Visoki
5	49	68	104	106	77	43
%						
60	41	49	53	45	51	56
20	41	26	29	34	29	26
	2	1	2	1	4	
	6	6	2	6	3	2
20	8	15	13	11	13	14
	2	3	2	3	1	2

Aktivnost u NGO			Region		
Ne	Povremeno	Da	Beograd	Vojvodina	Centralna Srbija
128	49	49	142	48	33
%					
52	47	43	48	56	45
32	29	29	31	27	33
1		6	2	2	
2	12		4	2	9
12	12	14	13	8	12
1		8	2	4	

* N=Ispitanici koji su rekli nekome iz šire okoline

Tabela 12. Kakve su reakcije bile kada su saznali za Vašu seksualnu orijentaciju?

66% njih navodi da su reakcije “dobre, kao i pre”, a 19% da su sada bolje nego ranije.

Slika 13. Kakve su reakcije danas?

	Total	Pol			Godina rođenja		
		Ženski	Muški	Transgender	15-25	26-35	36+
N	221	85	134	2	81	103	37
%							
Sada su bolje nego pre	19.5	20	19		27	16	14
Iste, dobre kao i pre	66.1	64	67	100	59	71	68
Iste, loše kao i pre	0.9	1	1			2	
iste, ima i dobrih i loših reakcija	7.7	11	6		10	5	11
Bez odgovora / odbija	5.9	5	7		4	7	8

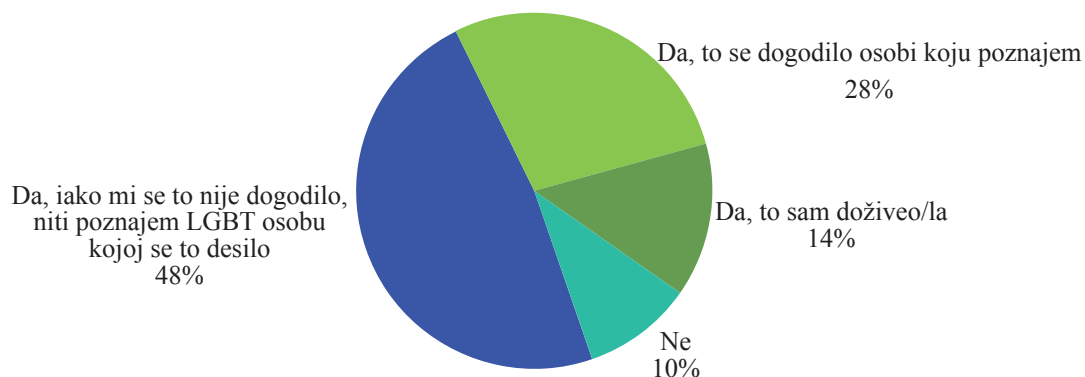
Tabela 13. Kakve su reakcije bile kada su saznali za Vašu seksualnu orijentaciju?

	Total	Obrazovanje				Životni standard		
		Osnovna škola	Srednja škola	Student/kinja	Fakultet	Nizak	Srednji	Visoki
N	221	5	47	69	100	103	76	42
%								
Sada su bolje nego pre	19.5		21	26	15	17	26	12
Iste, dobre kao i pre	66.1	80	70	58	69	66	63	71
Iste, loše kao i pre	0.9				2	1		2
iste, ima i dobrih i loših reakcija	7.7	20	4	10	7	8	8	7
Bez odgovora / odbija	5.9		4	6	7	8	3	7

Aktivnost u NGO			Region		
Ne	Povremeno	Da	Beograd	Vojvodina	Centralna Srbija
123	50	48	140	46	32
%					
20	24	13	16	17	38
67	60	69	67	72	53
1	2		1		
7	8	10	8	4	9
5	6	8	7	7	

Tabela 13. Kakve su reakcije bile kada su saznali za Vašu seksualnu orijentaciju?

Samo 10% ispitanih smatra da seksualna orijentacija ne bi bila razlog za diskriminaciju pri zapošljavanju. 14% navodi da su takvu diskriminaciju doživeli, a 28% da se to dogodilo osobi koju poznaju. 48% smatra da ona može biti razlog za diskriminaciju iako je nisu doživeli, niti poznaju osobu kojoj se tako nešto dogodilo. Može se pretpostaviti da je je razlog za ovako visok procenat reakcija na opštu atmosfera u društvu koja se oseća kao izrazito neprijateljska prema LGBT osobama.

Slika 14. Po Vašem mišljenju, da li seksualna orijentacija može biti razlog za diskriminaciju pri zapošljavanju?

Procenat onih koje su to doživele smanjuje se sa povećanjem nivoa obrazovanja. Među onima kojima se to dogodilo dominiraju oni/e sa osnovnom školom – 33% u odnosu na one sa srednjom školom(18%) i fakultetskim obrazovanjem (9%). Takođe, to je doživelo 22% njih sa niskim životnim standardom u odnosu na 9% njih srednjeg standard i 6% njih sa visokim standardom. Iako je teško na osnovu ovoga izvući generalne zaključke (u prvom redu zbog podzastupljenosti onih sa osnovnim nivoom obrazovanja), ovo može da ukazuje na izuzetnu ranjivost LGBT osoba koje su siromašnije i nižeg obrazovnog nivoa zbog fenomena višestruke diskriminacije, gde seksualna orijentacija predstavlja još jedan od otežavajućih faktora u konkurenciji za sve malobrojnija radna mesta.

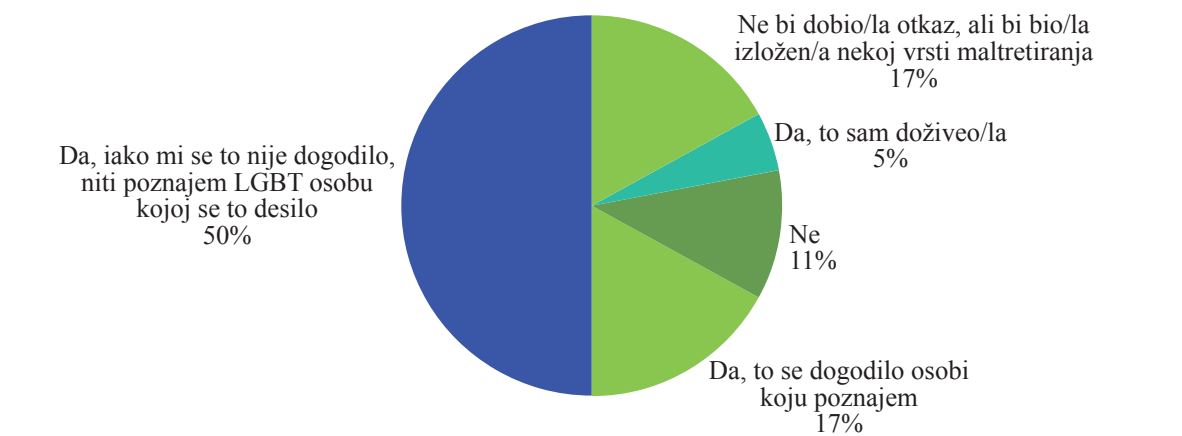
	Total	Pol			Godina rođenja		
		Ženski	Muški	Transgender	15-25	26-35	36+
N	277	105	169	3	109	120	48
%							
Da, to sam doživeo/la	14.4	15	14		17	13	13
Da, to se dogodilo osobi koju poznajem	28.2	26	30	33	30	27	27
Da, iako mi se to nije dogodilo, niti poznajem LGBT osobu kojoj se to desilo	47.3	50	46	67	43	53	44
Ne	10.1	10	11		10	8	17

Tabela 14. Po Vašem mišljenju, da li seksualna orijentacija može biti razlog za diskriminaciju pri zapošljavanju?

Obrazovanje				Životni standard		
Osnovna škola	Srednja škola	Student/kinja	Fakultet	Nizak	Srednji	Visoki
6	65	86	120	128	96	53
%						
33	18	17	9	22	9	6
33	22	30	30	27	28	32
17	49	44	50	41	53	53
17	11	8	11	11	9	9

Aktivnost u NGO			Region		
Ne	Povremeno	Da	Beograd	Vojvodina	Centralna Srbija
161	61	55	175	55	43
%					
16	11	13	15	15	14
26	30	33	26	31	35
48	52	38	50	47	35
9	7	16	9	7	16

50% smatra da seksualna orijentacija može biti razlog za otkaz iako nemaju tu vrstu iskustva, niti poznaju osobu kojoj se to dogodilo. 5 % navodi da se to doživeli, a 17% da poznaju osobu kojoj se to dogodilo. Samo 11% ispitanih smatra da seksualna orijentacija ne može biti razlog za dobijanje otkaza na poslu. 17% smatra da iako obelodanjivanje seksualne možda ne bi dovelo do otkaza, povlačilo bi za sobom neku vrstu maltretiranja. Radno okruženje je situacija u kojoj je u mnogo manjoj meri moguće kreirati siguran prostor u odnosu na interpersonalne odnose i ono se vidi kao mesto gde seksualna orijentacija može da bude razlog za diskriminaciju, bilo latentnu ili direktnu i otvorenu.

Slika 15. Po Vašem mišljenju, da li seksualna orijentacija može biti razlog za dobijanje otkaza na poslu (kada bi se saznalo da je u pitanju LGBT osoba)?

	Total	Pol			Godina rođenja		
		Ženski	Muški	Transgender	15-25	26-35	36+
N	277	105	169	3	109	120	48
%							
Da, to sam doživeo/la	4.7	6	4		6	3	4
Da, to se dogodilo osobi koju poznajem	17	18	17		18	14	21
Da, iako mi se to nije dogodilo, niti poznajem LGBT osobu kojoj se to desilo	50.5	51	50	67	50	55	40
Ne bi dobio/la otkaz, ali bi bio/la izložen/a nekoj vrsti maltretiranja	16.6	15	17	33	16	18	17
Ne	11.2	10	12		9	10	19

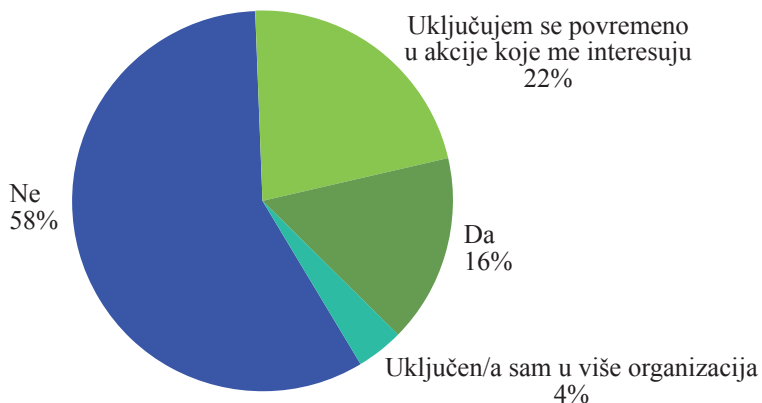
Tabela 15. Po Vašem mišljenju, da li seksualna orijentacija može biti razlog za dobijanje otkaza na poslu (kada bi se saznalo da je u pitanju LGBT osoba)?

	Total	Obrazovanje				Životni standard		
		Osnovna škola	Srednja škola	Student/kinja	Fakultet	Nizak	Srednji	Visoki
N	277	6	65	86	120	128	96	53
%								
Da, to sam doživeo/la	4.7	17	6	5	3	8	3	
Da, to se dogodilo osobi koju poznajem	17		12	24	15	16	20	13
Da, iako mi se to nije dogodilo, niti poznajem LGBT osobu kojoj se to desilo	50.5	50	55	43	53	48	50	57
Ne bi dobio/la otkaz, ali bi bio/la izložen nekoj vrsti maltretiranja	16.6	33	17	17	15	15	16	23
Ne	11.2		9	10	13	13	11	8

Aktivnost u NGO			Region		
Ne	Povremeno	Da	Beograd	Vojvodina	Centralna Srbija
161	61	55	175	55	43
%					
7	2	2	5	7	2
14	18	25	17	15	21
56	46	40	50	55	47
12	28	18	18	16	12
12	7	15	10	7	19

Tabela 15. Po Vašem mišljenju, da li seksualna orijentacija može biti razlog za dobijanje otkaza na poslu (kada bi se saznalo da je u pitanju LGBT osoba)?

Od ispitanih, skoro polovina (42%) je aktivna u civilnom društvu, bilo kroz povremeno uključivanje u akcije koje ih interesuju (22%) ili kroz rad u jednoj (16%) ili više organizacija civilnog društva (4%).

Slika 16. Da li ste aktivni u nekoj nevladinoj organizaciji/neformalnoj grupi civilnog društva?

Među onima koji su na različite načine uključeni u aktivnosti civilnog društva, dominiraju studenti/inje (48%) i fakultetski obrazovani/e (46%), oni/e sa visokim životnim standardom (55%), kao i oni koji žive u Beogradu (43%).

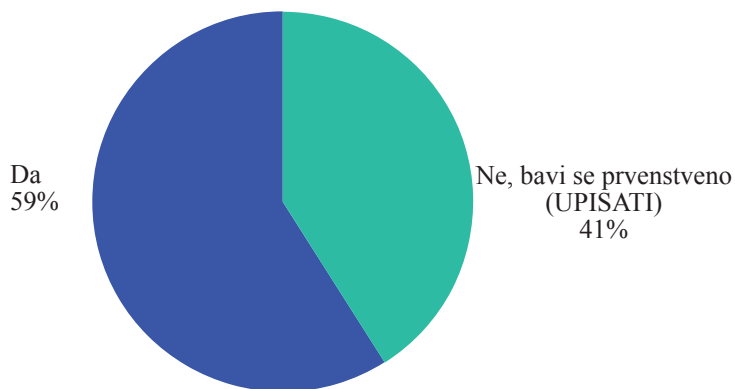
	Total	Pol			Godina rođenja		
		Ženski	Muški	Transgender	15-25	26-35	36+
N	277	105	169	3	109	120	48
%							
Ne	58.1	55	60	67	63	53	58
Uključujem se povremeno u akcije koje me interesuju	22	24	21	33	24	26	8
Da	15.5	14	17		10	16	27
Uključen/a sam u više organizacija	4.3	7	3		3	5	6

Obrazovanje				Životni standard		
Osnovna škola	Srednja škola	Student/kinja	Fakultet	Nizak	Srednji	Visoki
6	65	86	120	128	96	53
%						
100	71	51	54	63	58	45
	17	28	22	22	21	25
	6	17	20	9	18	26
	6	3	4	5	3	4

Aktivnost u NGO			Region		
Ne	Povremeno	Da	Beograd	Vojvodina	Centralna Srbija
161	61	55	175	55	43
%					
100			56	64	63
	100		25	18	14
		78	15	9	21
		22	3	9	2

Tabela 16. Da li ste aktivni u nekoj nevladinoj organizaciji/neformalnoj grupi civilnog društva

59% ispitanih uključenih u rad neke od organizacija civilnog društva, navodi da su u pitanju organizacije koje se bave pravima LGBT osoba, dok slede organizacije koje se bave ljudskim pravima (38%), kulturom (13%) i obrazovanjem (10%).

Slika 17. Ako je Vaš odgovor na prethodno pitanje b, c ili d, da li je to organizacija koja se bavi LGBT pravima?

	Total	Pol			Godina rođenja		
		Ženski	Muški	Transgender	15-25	26-35	36+
N	116	47	68	1	40	56	20
%							
Ne, bavi se prvenstveno (UPISATI)	41.4	38	44		25	48	55
Da	58.6	62	56	100	75	52	45

Obrazovanje				Životni standard		
Osnovna škola	Srednja škola	Student/kinja	Fakultet	Nizak	Srednji	Visoki
0	19	42	55	47	40	29
%						
	26	31	55	36	40	52
	74	69	45	64	60	48

Aktivnost u NGO			Region		
Ne	Povremeno	Da	Beograd	Vojvodina	Centralna Srbija
0	61	55	77	20	16
%					
	34	49	39	45	44
	66	51	61	55	56

Tabela 17. Ako je Vaš odgovor na prethodno pitanje b, c ili d, da li je to organizacija koja se bavi LGBT pravima?

U odnosu na mesto življenja, kod 67% ispitanih iz Vojvodine koji su uključeni u rad neke od OCD (a da to nije LGBT organizacija), u pitanju je neka od organizacija koje se bave ljudskim pravima u odnosu. U Centralnoj Srbiji, 43% uključenih u rad neke od OCD (a da to nije LGBT organizacija) je uključeno u rad neke od organizacija za ljudska prava, a

14% u neku od organizacija koje se bave kulturom. 27% onih iz Beograda, angažovanih u nekoj od OCD (a da to nije LGBT organizacija) su angažovani u ljudskopravaškim organizacijama.

Slika 18. Čime se bavi

	Total	Pol			Godina rođenja		
		Ženski	Muški	Transgender	15-25	26-35	36+
N	48	18	30	0	10	27	11
%							
Ljudska prava	37.5	56	27		40	33	45
Kultura	12.5	11	13			19	9
Obrazovanje	10.4	11	10		10	15	
Životna sredina / ekologija / zaštita prava životinja	8.3	6	10		10	7	9
Omladinom	6.3	6	7		20		9
Zdravstvo	6.3		10			11	
Drugo	10.4	6	13		20	7	9
Bez odgovora	8.3	6	10			7	18

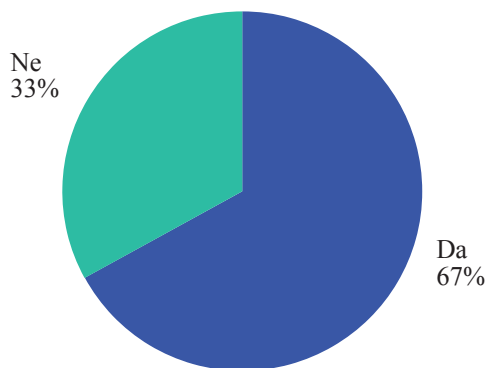
Tabela 18. Čime se bavi?

	Total	Obrazovanje				Životni standard		
		Osnovna škola	Srednja škola	Student/kinja	Fakultet	Nizak	Srednji	Visoki
N	48	0	5	13	30	17	16	15
%								
Ljudska prava	37.5		20	23	47	59	31	20
Kultura	12.5		40		13	6	19	13
Obrazovanje	10.4			31	3		6	27
Životna sredina / ekologija / zaštita prava životinja	8.3			15	7	6	6	13
Omladinom	6.3			15	3	6	13	
Zdravstvo	6.3		20	8	3	12		7
Drugo	10.4			8	13		13	20
Bez odgovora	8.3		20		10	12	13	

Aktivnost u NGO			Region		
Ne	Povremeno	Da	Beograd	Vojvodina	Centralna Srbija
0	21	27	30	9	7
%					
	33	41	27	67	43
	14	11	13		14
	10	11	17		
	5	11	10	11	
	10	4	3	11	14
	5	7	10		
	14	7	13		14
	10	7	7	11	14

Tabela 18. Čime se bavi?

67% onih koji nisu uključeni u rad neke LGBT organizacije, želelo bi da se uključi. Među njima dominiraju oni koji su već aktivni u civilnom društvu (povremeno 74%, stalno 80%), uzrasta od 15 do 25 godina (71%) i oni koji žive u Centralnoj Srbiji (74%) i Vojvodini (71%).

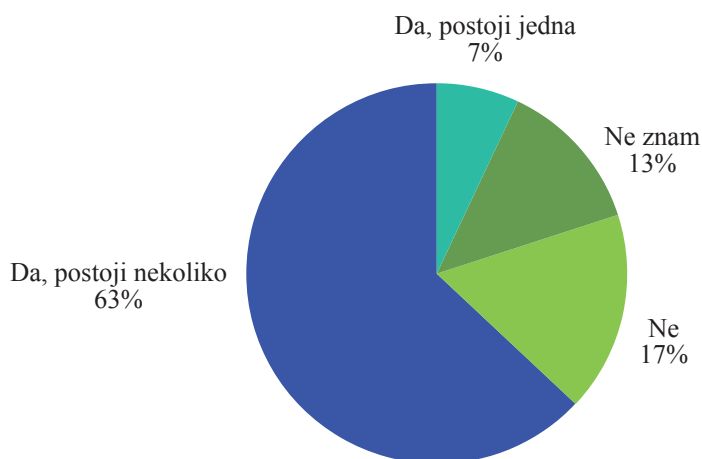
Slika 19. Ukoliko već niste, da li bi ste se uključili u rad neke organizacije koja se bavi pravima LGBT osoba?

	Total	Pol			Godina rođenja			Obrazovanje			
		Ženski	Muški	Transgender	15-25	26-35	36+	Osnovna škola	Srednja škola	Student/kinja	Fakultet
N	277	105	169	3	109	120	48	6	65	86	120
%											
Da	66.8	74	62	67	71	66	60	100	72	66	63
Ne	33.2	26	38	33	29	34	40		28	34	38

Životni standard			Aktivnost u NGO			Region		
Nizak	Srednji	Visoki	Ne	Povremeno	Da	Beograd	Vojvodina	Centralna Srbija
128	96	53	161	61	55	175	55	43
%								
69	66	64	60	74	80	65	71	74
31	34	36	40	26	20	35	29	26

Tabela 19. Ukoliko već niste, da li bi ste se uključili u rad neke organizacije koja se bavi pravima LGBT osoba?

63% ispitanih navodi da postoji nekoliko LGBT organizacija u mestu u kome žive, a 7% da postoji jedna, dok 13% ne zna da li postoje. Ovo nije neočekivano s obzirom da najveći deo ispitanih iz uzorka živi u urbanim središtima (Beograd – 63,2% ; Novi Sad 13,4%). To je s jedne strane, posledica visoke centralizovanosti države, hijerarhijskog ustrojstva civilnog društva u Srbiji generalno, a s druge, ukazuje na koncentraciju aktivnosti LGBT organizacija u velikim gradovima (u prvom redu, u Beogradu).

Slika 20. Da li LGBT organizacija postoji u mestu u kome živite?

Takođe, obrazovna struktura ispitanih u Beogradu je upadljivo povoljnija (66% fakultetski obrazovanih) u odnosu na 18% u Vojvodini i 15% u Centralnoj Srbiji. Pitanje koje se nameće je u kojoj meri aktivnosti LGBT organizacija (kao i civilnog društva u celini) ostaju

u vrlo uskom krugu i relativno malobrojnom krugu visokoobrazovanih osoba koji žive u Beogradu, kao ekonomskom, političkom, kulturnom i administrativnom središtu zemlje. Poređenje mesta življenja, takođe ukazuje na upadljivu koncentraciju u gradskim naseljima. Najveći broj povremeno ili stalno aktivnih u civilnom društvu živi u gradskim naseljima – 87% u Beogradu, 82% u Vojvodini, 79% u Centralnoj Srbiji. Od onih koji povremeno ili stalno uključeni u aktivnosti civilnog društva, u Beogradu samo 13 % živi u prigradskim naseljima, u Vojvodini 5% u prigradskim naseljima, a 13% u seoskim; u Centralnoj Srbiji 12% u prigradskim, a 9% u seoskim naseljima.

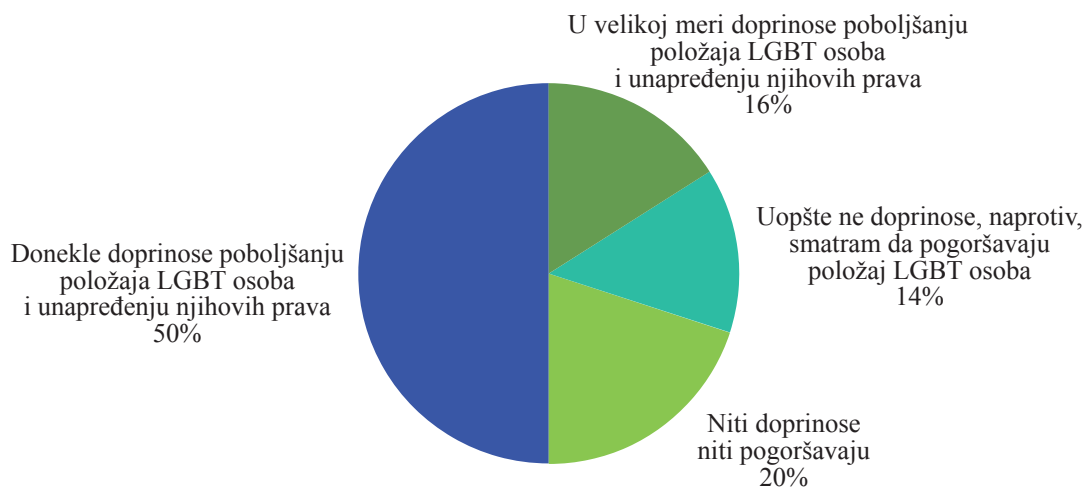
	Total	Pol			Godina rođenja		
		Ženski	Muški	Transgender	15-25	26-35	36+
N	277	105	169	3	109	120	48
%							
Da, postoji jedna	7.2	8	7		3	8	17
Da, postoji nekoliko	62.1	57	65	67	59	70	50
Ne	17.3	20	15	33	20	14	19
Ne znam	13.4	15	12		18	8	15

Obrazovanje				Životni standard		
Osnovna škola	Srednja škola	Student/kinja	Fakultet	Nizak	Srednji	Visoki
6	65	86	120	128	96	53
%						
	11	3	8	6	7	9
17	40	73	68	56	69	64
17	32	12	13	20	17	13
67	17	12	10	18	7	13

Aktivnost u NGO			Region		
Ne	Povremeno	Da	Beograd	Vojvodina	Centralna Srbija
161	61	55	175	55	43
%					
7	3	13	4	20	5
57	72	65	83	42	7
19	16	15	7	22	49
17	8	7	6	16	40

Tabela 20. Da li LGBT organizacija postoji u mestu u kome živite?

Najveći broj ispitanih smatra da rad postojećih LGBT organizacija donekle ili u velikoj meri doprinose poboljšanju položaja LGBT osoba i unapređivanju njihovih prava (50% “donekle”, 16% u “velikoj meri”), 14% smatra da uopšte ne doprinose, već pogoršavaju njihov položaj, dok 20% navodi da “niti doprinose, niti pogoršavaju”.

Slika 21. U kojoj meri smatrate da postojeće LGBT organizacije doprinose poboljšanju položaja LGBT osoba i unapređenju njihovih prava?

Od onih koji smatraju da donekle ili u velikoj meri doprinose poboljšavanju položaja LGBT osoba, 65% su povremeno uključeni u aktivnosti i/ili akcije organizacija i/ili inicijativa, a 78% stalno. To nije neočekivano, jer se može pretpostaviti da je to i jedan od motiva za njihovo uključivanje, kao i veća upoznatost sa rezultatima tog delovanja.

	Total	Pol			Godina rođenja		
		Ženski	Muški	Transgender	15-25	26-35	36+
N	277	105	169	3	109	120	48
%							
Uopšte ne doprinose, naprotiv, smatram da pogoršavaju položaj LGBT osoba	14.4	11	17		14	14	17
Niti doprinose niti pogoršavaju	19.9	22	19		18	22	19
Donekle doprinose poboljšanju položaja LGBT osoba i unapređenju njihovih prava	50.2	50	50	67	53	49	46
U velikoj meri doprinose poboljšanju položaja LGBT osoba i unapređenju njihovih prava	15.5	17	14	33	15	15	19

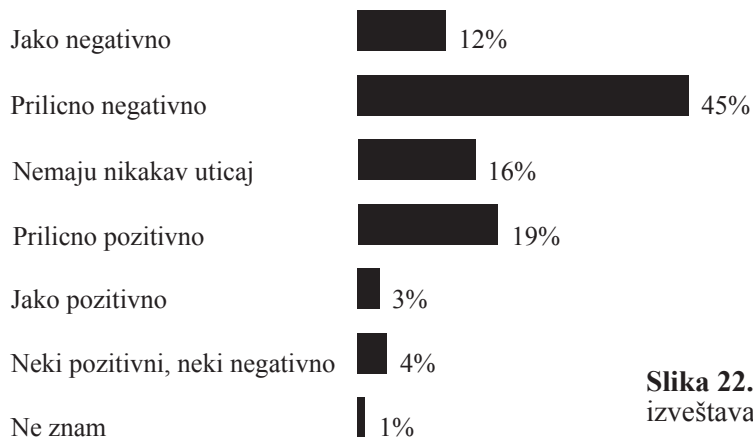
Tabela 21. U kojoj meri smatrate da postojeće LGBT organizacije doprinose poboljšanju položaja LGBT osoba i unapređenju njihovih prava?

	Total	Obrazovanje				Životni standard		
		Osnovna škola	Srednja škola	Student/kinja	Fakultet	Nizak	Srednji	Visoki
N	277	6	65	86	120	128	96	53
%								
Uopšte ne doprinose, naprotiv, smatram da pogoršavaju položaj LGBT osoba	14.4	17	14	15	14	14	10	23
Niti doprinose niti pogoršavaju	19.9	17	18	17	23	23	20	11
Donekle doprinose poboljšanju položaja LGBT osoba i unapređenju njihovih prava	50.2	50	52	51	48	43	60	49
U velikoj meri doprinose poboljšanju položaja LGBT osoba i unapređenju njihovih prava	15.5	17	15	16	15	20	9	17

Aktivnost u NGO			Region		
Ne	Povremeno	Da	Beograd	Vojvodina	Centralna Srbija
161	61	55	175	55	43
%					
17	16	5	16	7	14
22	18	16	22	11	21
48	54	51	51	55	42
13	11	27	10	27	23

Tabela 21. U kojoj meri smatrate da postojeće LGBT organizacije doprinose poboljšanju položaja LGBT osoba i unapređenju njihovih prava?

Način izveštavanja medija o pitanjima koja se tiču LGBT na položaj LGBT osoba u većini se ocenjuje kao negativan (kao “jako negativno” 12%, “negativno” 45%), dok 16% smatra da to nema nikakvog uticaja.

Slika 22. Po Vašem mišljenju, na koji način izveštavanje medija o LGBT temama utiče na položaj LGBT osoba ?

	Total	Pol			Godina rođenja		
		Ženski	Muški	Transgender	15-25	26-35	36+
N	277	105	169	3	109	120	48
%							
Jako negativno	11.9	11	12	33	11	13	10
Prilicno negativno	45.1	51	41	33	50	43	40
Nemaju nikakav uticaj	16.2	12	19		15	17	19
Prilicno pozitivno	19.1	17	20	33	16	19	27
Jako pozitivno	2.5	3	2		5	1	2
Neki pozitivni, neki negativno	4	3	5		2	7	2
Ne znam	1.1	2	1		3		

Obrazovanje				Životni standard		
Osnovna škola	Srednja škola	Student/kinja	Fakultet	Nizak	Srednji	Visoki
6	65	86	120	128	96	53
%						
	12	9	14	14	10	9
83	40	47	45	45	39	57
	22	17	13	14	23	9
	14	17	24	20	20	17
	8	2		2	3	2
	5	5	3	4	4	4
17		2		1	1	2

Aktivnost u NGO			Region		
Ne	Povremeno	Da	Beograd	Vojvodina	Centralna Srbija
161	61	55	175	55	43
%					
14	10	9	11	7	23
45	44	45	43	55	37
20	11	11	18	16	12
16	30	18	19	16	21
2	5	2	2	2	5
2		13	6	2	
1		2	1	2	2

Tabela 22. Po Vašem mišljenju, na koji način izveštavanje medija o LGBT temama utiče na položaj LGBT osoba

U odgovoru pitanje na koji način bi mogao najviše da se poboljša položaj LGBT osoba mestu življenja, dominiraju odgovori koji se zapravo referišu na nivo koji nije nivo lokalnih zajednica, već države. Najveći deo ispitanih kao način poboljšanja navodi edukaciju i uvođenje tema koje se tiču LGBT osoba u obrazovni sistem (21%), poboljšavanje normativnog okvira i doslednije sprovođenje postojećih zakona (11%) i rad sa medijima i približavanje ovih tema kroz različite emisije, serije i filmove (9%).

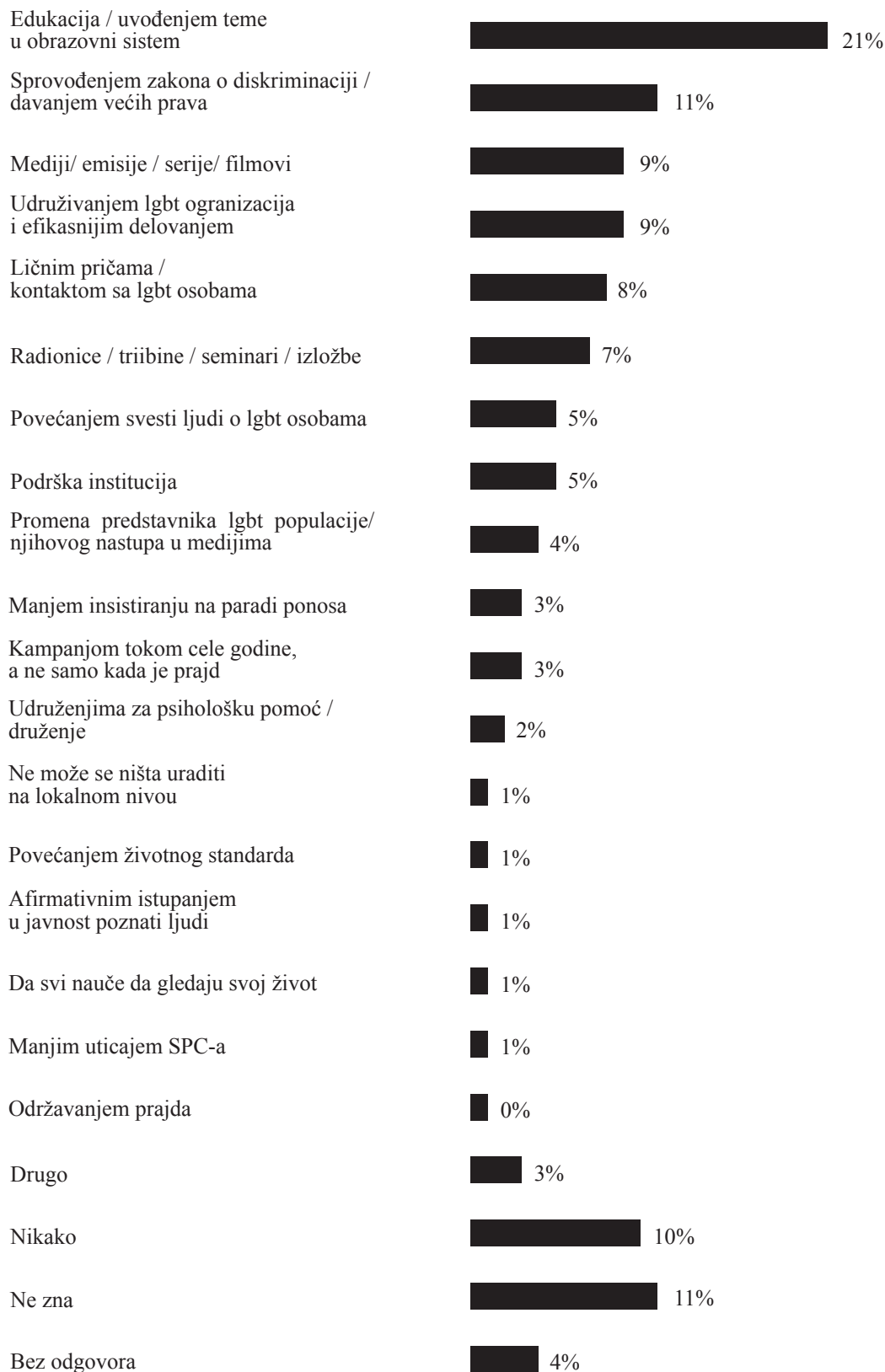
Ovo može da bude posledica prepoznavanja da zbog visoke centralizovanosti države, moć nije u lokalnim zajednicama, ali i osećanja bespomoćnosti, osećanja da su rešenja “negde tamo” i da na njih pojedinac/ka teško može da utiče.

8% ispitanih smatra da se položaj LGBT osoba može poboljšati “ličnim kontaktom sa LGBT osobama/ kontaktom sa LGBT osobama”, jer može da poveća šansu da se one razumeju kao i bilo koje druge osobe i time se razvije tolerantniji stav prema njima.

Jedan deo odgovora je opšteg tipa kao što su “povećanje svesti o LGBT osobama” (5%), “podrška institucija” (5%), “povećanjem životnog standarda” (1%), “da svi nauče da gledaju svoj život” (1%) što može da ukazuje na odsustvo jasnije artikulacije zahteva i načina na koji je moguće na praktičnom nivou uticati na poboljšanje položaja LGBT osoba.

Zanimljivo je da samo 1% ispitanih zapravo direktno odgovara na pitanje koje je postavljeno, navodeći da se “ništa ne može učiniti na lokalnom nivou”. Utisak je da se lokalna zajednica ne vidi kao relevantna adresa za rešavanje problema s kojima se susreću LGBT osobe.

Značajan deo ispitanih na ovo pitanje ne može da odgovori (“ne zna” 11% ili nije dalo nikakav odgovor 4%), a 10% smatra da se položaj LGBT osoba ne može nikako popraviti.

Slika 23. Po Vašem mišljenju, na koji način bi položaj LGBT osoba mogao da se poboljša u mestu u kome živite?

	Total	Pol			Godina rođenja		
		Ženski	Muški	Transgender	15-25	26-35	36+
N	277	105	169	3	109	120	48
%							
Edukacija / uvođenjem teme u obrazovni sistem	20.6	21	20	33	23	21	15
Sprovođenjem zakona o diskriminaciji / davanjem većih prava	11.2	7	14		8	15	8
Mediji/ emisije / serije/ filmovi	9.4	12	7	33	10	9	8
Udruživanjem lgbt organizacija i efikasnijim delovanjem	9.4	10	9		5	14	8
Ličnim pričama / kontaktom sa lgbt osobama	7.6	9	7		7	10	2
Radionice / triibine / seminari / izložbe	6.9	10	5		6	7	8
Povećanjem svesti ljudi o lgbt osobama	5.1	9	3		8	3	4
Podrška institucija	5.1	2	7		3	8	4
Promena predstavnika lgbt populacije/ njihovog nastupa u medijima	3.6	1	5		2	7	
Manjem insistiranju na paradi ponosa	2.5	3	2		2	3	2
Kampanjom tokom cele godine, a ne samo kada je prajd	2.5	4	2		3	3	2
Udruženjima za psihološku pomoć / druženje	1.8		3		1	2	4
Ne može se ništa uraditi na lokalnom nivou	1.4		2		1		6
Povećanjem životnog standarda	1.1		2			1	4
Afirmativnim istupanjem u javnost poznati ljudi	1.1	1	1		2	1	
Da svi nauče da gledaju svoj život	0.7		1			1	2
Manjim uticajem SPC-a	0.7	1	1		1	1	
Održavanjem prajda	0.4		1		1		
Drugo	2.9	2	4		3	3	2
Nikako	9.7	10	10		12	8	8
Ne zna	11.2	13	10		13	8	17
Bez odgovora	4.3	2	5	33	4	4	6

Tabela 23.1. Po Vašem mišljenju, na koji način bi položaj LGBT osoba mogao da se poboljša u mestu u kome živite?

	Total	Obrazovanje				Životni standard		
		Osnovna škola	Srednja škola	Student/kinja	Fakultet	Nizak	Srednji	Visoki
N	277	6	65	86	120	128	96	53
%								
Edukacija / uvođenjem teme u obrazovni sistem	20.6		22	21	21	20	27	11
Sprovođenjem zakona o diskriminaciji / davanjem većih prava	11.2	17	6	8	16	9	11	15
Mediji/ emisije / serije/ filmovi	9.4	33	3	10	11	8	9	13
Udruživanjem lgbt ograničavanja i efikasnijim delovanjem	9.4		6	7	13	9	7	15
Ličnim pričama / kontaktom sa lgbt osobama	7.6		14	6	6	8	7	8
Radionice / tribine / seminari / izložbe	6.9		6	7	8	4	13	4
Povećanjem svesti ljudi o lgbt osobama	5.1	17	5	10	1	5	4	6
Podrška institucija	5.1		3	5	7	5	4	8
Promena predstavnika lgbt populacije/ njihovog nastupa u medijima	3.6		2	5	4	3	1	9
Manjem insistiranju na paradi ponosa	2.5		3	2	3	3	3	
Kampanjom tokom cele godine, a ne samo kada je prajd	2.5		5	3	1	2	3	2
Udruženjima za psihološku pomoć / druženje	1.8		2	1	3	1	3	2
Ne može se ništa uraditi na lokalnom nivou	1.4			1	3	2	1	2
Povećanjem životnog standarda	1.1		3		1	2	1	
Afirmativnim istupanjem u javnost poznati ljudi	1.1		2	1	1	1	1	2
Da svi nauče da gledaju svoj život	0.7				2	1		2
Manjim uticajem SPC-a	0.7		3			2		
Održavanjem prajda	0.4				1		1	
Drugo	2.9	33	3	3	1	4	1	4
Nikako	9.7		14	5	12	10	11	6
Ne zna	11.2	17	11	14	9	14	9	8
Bez odgovora	4.3		5	6	3	5	3	6

Tabela 23.1. Po Vašem mišljenju, na koji način bi položaj LGBT osoba mogao da se poboljša u mestu u kome živite?

Upadljiva je razlika između aktivista/kinja i onih koji/e nisu aktivni koji kao odgovor navode “nikako”. Skoro dva i po puta više onih koji nisu angažovani u civilnom društvu

navodi da se nikako ne može popraviti taj položaj u odnosu na one koji su povremeno ili stalno uključeni. Da se nikako ne može popraviti položaj osoba smatra 13% onih koji/e nisu uključeni u aktivnosti civilnog društva u odnosu na 5% onih koji su povremeno aktivni ili stalno angažovani (5%).

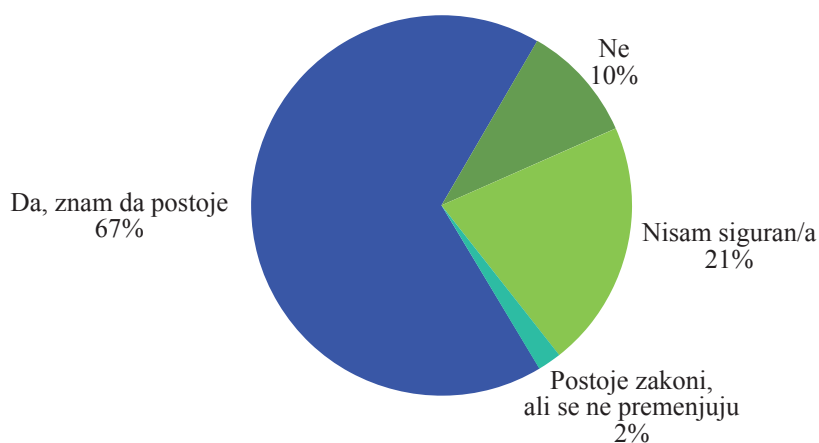
	Aktivnost u NGO			Region		
	Ne	Povremeno	Da	Beograd	Vojvodina	Centralna Srbija
N	161	61	55	175	55	43
%						
Edukacija / uvođenjem teme u obrazovni sistem	17	30	22	22	22	14
Sprovođenjem zakona o diskriminaciji / davanjem većih prava	12	10	9	13	13	5
Mediji/ emisije / serije/ filmovi	8	8	15	9	4	14
Udruživanjem lgbt organizacija i efikasnijim delovanjem	3	23	13	10	11	7
Ličnim pričama / kontaktom sa lgbt osobama	11	2	5	7	7	12
Radionice/ triibine/ seminari/ izložbe	6	7	11	4	16	7
Povećanjem svesti ljudi o lgbt osobama	5	7	4	5	2	9
Podrška institucija	2	5	13	7	4	
Promena predstavnika lgbt populacije/ njihovog nastupa u medijima	1	10	4	6		
Manjem insistiranju na paradi ponosa	3		4	2	4	2
Kampanjom tokom cele godine, a ne samo kada je prajd	4	2		3		5
Udruženjima za psihološku pomoć / druženje	2	2	2	2	2	
Ne može se ništa uraditi na lokalnom nivou	2		2	2	2	
Povećanjem životnog standarda	2			2		
Afirmativnim istupanjem u javnost poznati ljudi	1	3		1	2	
Da svi nauče da gledaju svoj život	1	2		1	2	
Manjim uticajem SPC-a	1			1		
Održavanjem prajda	1					2
Drugo	2	5	2	3	4	2
Nikako	13	5	5	8	9	19
Ne zna	14	5	11	9	15	12
Bez odgovora	6	2	2	5	5	2

Tabela 23.2. Po Vašem mišljenju, na koji način bi položaj LGBT osoba mogao da se poboljša u mestu u kome živite?

Među onima koji/su povremeno aktivni/e u civilnim organizacijama, akcijama i inicijativama 23% navodi “udruživanje LGBT organizacija/ njihovo efikasnije delovanje”. Ovo može da ukazuje na to da se LGBT organizacije i dalje vide kao jedan od značajnijih faktora u poboljšanju položaja položaja LGBT osoba.

10% da je za poboljšanje položaja LGBT osoba potrebna “promena predstavnika LGBT populacije/ njihovog nastupa u medijima”, a 2% kampanjom tokom cele godine, a ne samo kada je prajd”. Vredelo bi dalje istražiti u kojoj meri opet ovakvi odgovori ukazuju na s jedne strane, osećanje da je “neko drugi” odgovaran za poboljšanje položaja LGBT osoba (u ovom slučaju “predstavnici LGBT populacije”); a s druge, u kojoj meri je to povezano sa osećanjem da se nema dovoljno uticaja na rad postojećih organizacija, kao i nedovoljna transparentnost rada samih LGBT organizacija. Deo odgovora bi svakako mogao da bude i potreba za boljom koordinacijom postojećih LGBT organizacija, ali i neophodnost da se dalje radi na identifikaciji potencijalnih saveznika u javnom prostoru, kao i povećanju vidljivosti rada i rezultata postojećih organizacija.

Najvećem broju ispitanih (67%) je poznato je da postoje zakoni koji štite prava LGBT osoba u odnosu na one koji/e nisu sigurni (21%) ili misle da ne postoje (10%). 2% ispitanih navodi doduše zna da postoje, ali odmah i navode da se oni ne primenjuju.

Slika 24. Da li Vam je poznato da u Srbiji postoje zakoni koji štite prava LGBT osoba?

Sa nivoom uključenosti u aktivnosti civilnog društva, raste i broj onih koji/e su s tim upoznati, a opada broj onih koji/ ne znaju ili nisu sigurni/e. 84% onih koji/e su stalno uključeni/e u znaju za postojanje ovih zakona, 74% onih koji/e se povremeno uključuju u odnosu na 60% onih koji nisu aktivni. Od onih koji/e ne znaju ili nisu sigurni 39 % nisu uključeni u aktivnosti civilnog društva (od njih, 14% “ne zna”, a 25% “nije sigurno”) u

odnosu na 21% onih koji se povremeno uključuju (od njih, 3% onih koji navode da ne postoje, a 18% da nije sigurno). Od onih koji su stalno uključeni 5% navode da ne postoje, a 13% da nije sigurno. Ovo upućuje na razmišljanje o značaju i neophodnosti civilnog društva u informisanju i edukovanju LGBT osoba o njihovim pravima, kao i načinima njihovog ostvarivanja.

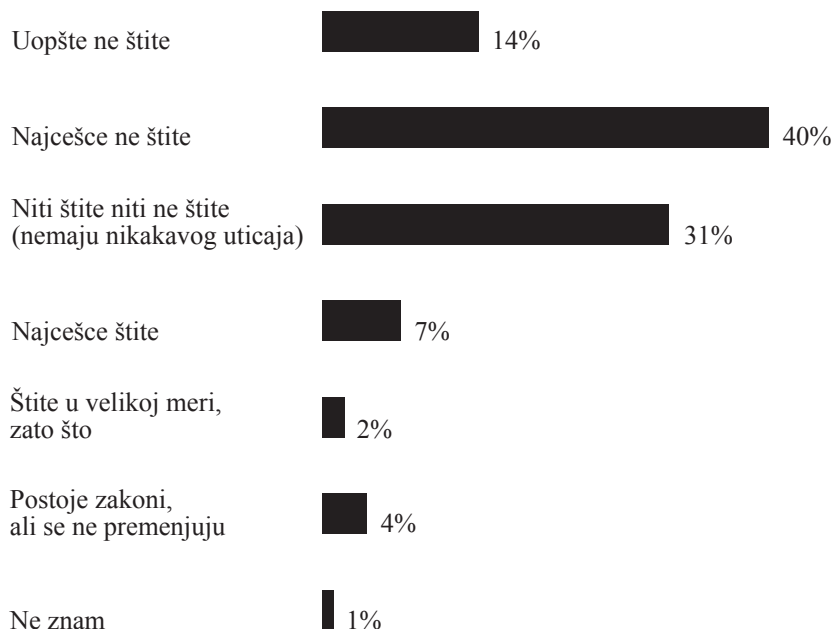
	Total	Pol			Godina rođenja		
		Ženski	Muški	Transgender	15-25	26-35	36+
N	277	105	169	3	109	120	48
%							
Da, znam da postoje	67.1	58	73	67	67	70	60
Ne	10.1	16	6	33	12	9	8
Nisam siguran/a	20.9	25	19		21	18	29
Postoje zakoni, ali se ne premenjuju	1.8	1	2			3	2

Obrazovanje				Životni standard		
Osnovna škola	Srednja škola	Student/kinja	Fakultet	Nizak	Srednji	Visoki
6	65	86	120	128	96	53
%						
33	62	69	71	63	76	62
33	11	12	8	9	8	15
33	26	20	18	27	15	19
	2		3	2	1	4

Aktivnost u NGO			Region		
Ne	Povremeno	Da	Beograd	Vojvodina	Centralna Srbija
161	61	55	175	55	43
%					
60	74	82	72	62	53
14	3	5	7	16	16
25	18	13	19	20	30
1	5		2	2	

Tabela 24. Da li Vam je poznato da u Srbiji postoje zakoni koji štite prava LGBT osoba?

Natpolovična većina (54%) navode da zakoni uopšte ili najčešće ne štite prava LGBT osoba u Srbiji (14% da “uopšte ne štite”, 40% da “najčešće ne štite”). Značajan broj ispitanih navode da zakoni nemaju nikakvog uticaja (31%).

Slika 25. U kojoj meri zakoni štite prava LGBT osoba u Srbiji?

	Total	Pol			Godina rođenja		
		Ženski	Muški	Transgender	15-25	26-35	36+
N	277	105	169	3	109	120	48
%							
Uopšte ne štite	14.4	21	11		13	16	15
Najčešće ne štite	40.4	33	45	33	40	36	52
Niti štite niti ne štite (nemaju nikakvog uticaja)	31.4	31	31	67	38	33	13
Najčešće štite	7.2	9	7		7	6	10
Štite u velikoj meri, zato što	1.8	2	2			3	2
Postoje zakoni, ali se ne premenjuju	4	4	4		1	5	8
Ne znam	0.7		1		1	1	

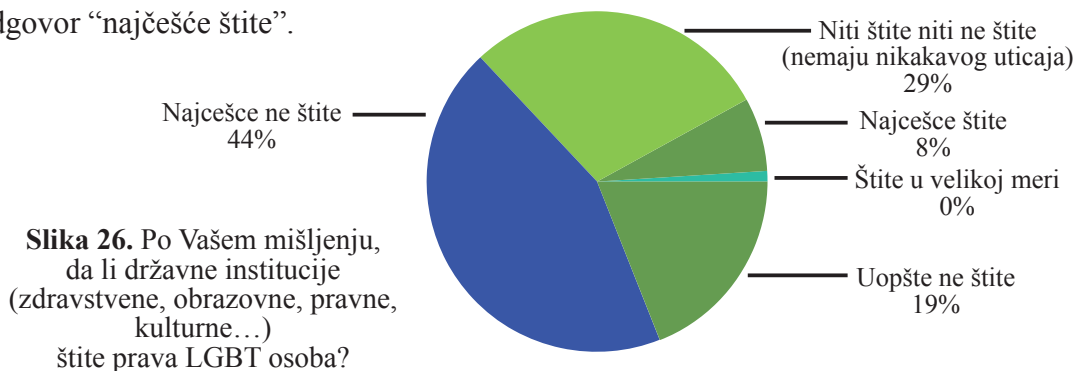
Tabela 25. U kojoj meri zakoni štite prava LGBT osoba u Srbiji?

	Total	Obrazovanje				Životni standard		
		Osnovna škola	Srednja škola	Student/kinja	Fakultet	Nizak	Srednji	Visoki
N	277	6	65	86	120	128	96	53
%								
Uopšte ne štite	14.4	17	17	13	14	20	8	13
Najčešće ne štite	40.4	50	38	36	44	40	42	40
Niti štite niti ne štite (nemaju nikakvog uticaja)	31.4	33	31	41	25	30	33	32
Najčešće štite	7.2		8	8	7	5	8	9
Štite u velikoj meri, zato što	1.8		2		3	1	3	2
Postoje zakoni, ali se ne premenjuju	4		5	1	6	4	4	4
Ne znam	0.7			1	1	1	1	

Aktivnost u NGO			Region		
Ne	Povremeno	Da	Beograd	Vojvodina	Centralna Srbija
161	61	55	175	55	43
%					
19	13	4	10	22	21
43	39	35	45	29	40
29	31	40	31	36	23
4	8	15	6	7	14
2	2	2	2	2	
2	7	5	5	4	2
1			1		

Tabela 25. U kojoj meri zakoni štite prava LGBT osoba u Srbiji?

Utisak o neprijateljskom okruženju i generalnom nefunkcionisanju institucija vidljiv je i u odgovorima koji se odnosi na to u kojoj meri državne institucije (zdravstvene, obrazovne, pravne, kulturne...) štite prava LGBT osoba. 44% ispitanih navodi da državne institucije “najčešće ne štite prava LGBT osoba”, 19% da “uopšte ne štite”, a 29% da nemaju nikakvog uticaja. Zanimljivo je broj osoba koji državne institucije i javne servise vidi kao mesta gde seksualne manjine mogu naći podršku i uporište. Samo 8% ispitanih daje odgovor “najčešće štite”.

	Total	Pol			Godina rođenja		
		Ženski	Muški	Transgender	15-25	26-35	36+
N	277	105	169	3	109	120	48
%							
Uopšte ne štite	19.1	22	17	33	22	16	21
Najčešće ne štite	44	48	42	33	34	49	54
Niti štite niti ne štite (nemaju nikakvog uticaja)	28.9	25	31	33	33	28	21
Najčešće štite	7.6	6	9		11	6	4
Štite u velikoj meri	0.4		1			1	

Obrazovanje				Životni standard		
Osnovna škola	Srednja škola	Student/kinja	Fakultet	Nizak	Srednji	Visoki
6	65	86	120	128	96	53
%						
17	17	19	21	27	10	15
	40	45	48	38	49	49
33	35	31	23	30	31	21
50	8	5	8	3	9	15
			1	1		

Aktivnost u NGO			Region		
Ne	Povremeno	Da	Beograd	Vojvodina	Centralna Srbija
161	61	55	175	55	43
%					
24	18	5	17	25	23
37	48	62	47	33	44
31	26	25	28	35	23
7	8	7	7	7	9
1			1		

Tabela 26. Po Vašem mišljenju, da li državne institucije (zdravstvene, obrazovne, pravne, kulturne...) štite prava LGBT osoba?

Izuzimajući svoj sigurni, relativno uski i zatvoreni krug sastavljen od bliskih osoba, ogroman broj ispitanih u svom odgovoru daje sliku vrlo neprijateljskog društvenog okruženja u kome postoji stalna pretnja nasiljem, odbacivanje i prezir. Na pitanje kako ljudi u Srbiji vide LGBT osobe, polovina ispitanih (50%) smatra da ih doživljavaju kao bolesne, slede odgovori “loše/ negativno” (24%), “kao grešnike/ perverzne/izopačene” (18), kao

one koje “treba istrebiti/izopštiti iz društva” 5% i kojih se plaše (3%). Tek 3% njih navode “uglavnom imaju dobro mišljenje” i još 3% “neki pozitivno, neki negativno”.

Slika 27. Po Vašem mišljenju, kako ljudi u Srbiji doživljavaju LGBT osobe?

	Total	Pol			Godina rođenja		
		Ženski	Muški	Transgender	15-25	26-35	36+
N	277	105	169	3	109	120	48
%							
Kao bolesne	50.2	59	44	67	54	52	38
Loše/negativno	23.5	22	25		25	19	31
Grešnici / perverzni / izopačeni	18.1	13	21	33	17	22	13
Ljude koje treba istrebiti / izopštiti iz društva	5.1	10	2		2	6	10
Plaše se	2.9	3	3		2	5	
Neki pozitivno neki negativno	2.9	2	4		1	4	4
Kao osobe koje bez razloga traže svoja prava	2.5	3	2		1	5	
Uglavnom imaju dobro mišljenje	2.5	1	4		2	3	4
Zli / prljavi	2.5	1	4		4	2	2
Opasne za društvo	2.5	2	2	33	5	2	
Ignorišu naše postojanje	1.8	1	2		2	1	4
Produkt zapada	1.1	1	1		3		
Niža ljudska bića	0.7	1	1		1		2
Kao vanzemaljce	0.7	2			1	1	
Ne znam	1.1		2		1		4
Bez odgovora	1.8	1	2	33	2	2	2
Drugo	1.8	1	2		1	3	

Tabelu 27. Po Vašem mišljenju, kako ljudi u Srbiji doživljavaju LGBT osobe?

Obrazovanje				Životni standard		
Osnovna škola	Srednja škola	Student/kinja	Fakultet	Nizak	Srednji	Visoki
6	65	86	120	128	96	53
%						
50	42	59	48	46	55	51
50	26	17	25	24	23	23
17	18	22	15	17	18	21
	5	3	7	5	5	6
	5	1	3	4	2	2
	2	2	4	4	3	
	2	2	3	2	2	4
	3	3	2	2		9
	6		3	4	1	2
	3	2	3	2	3	2
	3	1	2	1	2	4
		2	1	1	2	
	2	1		2		
	2	1		2		
	3	1		2	1	
	2	2	2	2	1	2
		2	3		3	4

	Aktivnost u NGO			Region		
	Ne	Povremeno	Da	Beograd	Vojvodina	Centralna Srbija
N	161	61	55	175	55	43
%						
Kao bolesne	48	57	47	49	51	53
Loše/negativno	29	8	24	25	20	23
Grešnici / perverzni / izopačeni	16	21	22	19	20	14
Ljude koje treba istrebiti / izopštiti iz društva	4	8	4	5	7	2
Plaše se	2	7	2	4		2
Neki pozitivno neki negativno	4		4	3	2	2
Kao osobe koje bez razloga traže svoja prava	1	7	4	3	2	
Uglavnom imaju dobro mišljenje	2	2	4	2	5	
Zli / prljavi	3	2	2	2	7	
Opasne za društvo	2	3	4	3		2
Ignorišu naše postojanje	1	5	2	2	4	
Produkt zapada	1	2	2	1		2
Niža ljudska bića	1		2		2	2
Kao vanzemaljce	1	2		1		2
Ne znam	1	2		1	2	
Bez odgovora	2		2	2		5
Drugo	1	2	4	2	2	

Tabelu 27. Po Vašem mišljenju, kako ljudi u Srbiji doživljavaju LGBT osobe?

REZIME I ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Govoreći o stanju ljudske bezbednosti danas u Srbiji, znači govoriti o životu koji karakteriše visoka nebezbednost uslovljena jazom između deklarativnog i realnog- jazom između siromašnih i bogatih, otežanim pristup društvenim resursima i ostvarivanju zakonski zagarantovanih prava za najveći broj ljudi. Nasleđe autoritarnog mentaliteta, višegodišnja sistemski indukovana ksenofobija i netrpeljivost spram svake različitosti kombinuju se s nemogućnošću za najveći broj ljudi da zadovolje i osnovne potrebe. Društvene nejednakosti nisu samo ekonomske prirode, već se prepoznaju i u političkoj i kulturnoj sferi i najčešće su markirane nekim oblikom diskriminacije.

Iako ima pozitivnih pomaka, prvenstveno u većoj vidljivosti problema s kojima se suočavaju LGBT osobe i uspehu da se u javnom prostoru pitanje položaja LGBT postavi kao legitimno političko pitanje (što je uglavnom uspeh još nedovoljno brojnih LGBT organizacija), i dalje kao jedna od najranjivijih grupa u srpskom društvu javljaju se LGBT osobe koje su ugrožene skoro u svim aspektima svog života.

Nalazi ovog istraživanja pokazuju visoku saglasnost ispitanika/ca iz našeg uzorka (84%) sa stavom da su kao LGBT osobe generalno u nepovoljnijem položaju u odnosu na druge građane/ke Srbije. Njih 47% smatra da su “u mnogo nepovoljnijem položaju”, a u “donekle nepovoljnijem položaju” - njih 37%. Samo 16% ispitanih smatra da nije u nepovoljnijem položaju u odnosu na druge građane/ke Srbije. U odnosu na rod, starost i životni standard ne postoji značajna razlika u odgovorima. Po ispitanicima/cama, taj položaj je dominantno obeležen diskriminacijom i nemogućnošću da ostvare i osnovna ljudska prava (36%), različitim formama psihičkog i fizičkog nasilja (21%) i prisilom da skrivaju ono što jesu (24%).

U 30% slučajeva porodica ispitanika/ca znaju da one pripadaju LGBT osobama, dok kod trećine (31%) znaju neki/e od članova/ca porodice. Reakcije na tu činjenicu su u porodicama LGBT osoba u 42% slučajeva bile dobre, dok 19% ispitanika/ca navodi da je u početku reakcija bila loša, ali da su se posle navikli. Ohrabrujuće je da od onih čije porodice su pre izvesnog vremena saznale da su ispitanici/ce LGBT osobe, 35% ispitanika/ca navodi da su sad reakcije bolje nego u momentu kada je porodica saznala, dok 22% navodi da se o tome ne govori (što može da ukazuje na neku vrstu uslovno rečeno “prećutne tolerancije”). 19% da je reakcija negativna kao i ranije.

Kod najvećeg dela ispitanika/ca (43%), za njihovu seksualnu orijentaciju znaju samo najbliži prijatelji i prijateljice, dok 8% njih navodi da to zna samo njihov najbolji prijatelj ili prijateljica. A 9% njih da to niko ne zna. 40% navodi da to znaju “svi/e koji/e to interesuje”.

Izuzimajući svoj sigurni, relativno uski i zatvoreni krug sastavljen od bliskih osoba gde se biraju osobe za koje pretpostavlja da neće negativno reagovati, ogroman broj ispitanih u svom odgovoru daje sliku vrlo neprijateljskog društvenog okruženja u kome postoji stalna pretnja nasiljem, odbacivanje i prezir. Na pitanje kako ljudi u Srbiji vide LGBT osobe, polovina ispitanih (50%) smatra da ih doživljavaju kao “bolesne”, slede odgovori “loše/ negativno” (24%), “kao grešnike/ perverzne/izopačene” (18%), kao one koje “treba istrebiti/izopštiti iz društva” 5% i kojih se plaše (3%). Tek 3% njih navode “uglavnom imaju dobro mišljenje” i još 3% “neki pozitivno, neki negativno”.

Sa izlaskom iz svog relativno sigurnog sigurnog kruga ljudi koje čine bliski prijatelji i (u nekoj meri) porodica, osećanje nebezbednosti raste. Radno okruženje je situacija u kojoj je u mnogo manjoj meri moguće kreirati siguran prostor u odnosu na interpersonalne odnose i ono se vidi kao mesto gde seksualna orijentacija može da bude razlog za diskriminaciju, bilo latentnu ili direktnu i otvorenu. Samo 10% ispitanih smatra da seksualna orijentacija ne bi bila razlog za diskriminaciju pri zapošljavanju. 14% navodi da su takvu diskriminaciju doživeli, a 28% da se to dogodilo osobi koju poznaju. 48% smatra da ona može biti razlog za diskriminaciju iako je nisu doživeli, niti poznaju osobu kojoj se tako nešto dogodilo. 50% smatra da seksualna orijentacija može biti razlog za otkaz iako nemaju tu vrstu iskustva, niti poznaju osobu kojoj se to dogodilo. 5 % navodi da se to doživeli, a 17% da poznaju osobu kojoj se to dogodilo. Samo 11% ispitanih smatra da seksualna orijentacija ne može biti razlog za dobijanje otkaza na poslu. 17% smatra da iako obelodanjivanje seksualne možda ne bi dovelo do otkaza, povlačilo bi za sobom neku vrstu maltretiranja. Može se pretpostaviti da je je razlog za ovako visok procenat reakcija na opštu atmosfera u društvu koja se oseća kao izrazito neprijateljska prema LGBT osobama.

Procenat onih koji/e su doživeli/e diskriminaciju na poslu zbog svoje seksualne orijentacije smanjuje se sa povećanjem nivoa obrazovanja. Među onima kojima se to dogodilo dominiraju oni/e sa osnovnom školom – 33% u odnosu na one sa srednjom školom(18%) i fakultetskim obrazovanjem (9%). Takođe, to je doživelo 22% njih sa niskim životnim standardom u odnosu na 9% njih srednjeg standard i 6% njih sa visokim standardom. Iako je teško na osnovu ovoga izvući generalne zaključke (u prvom redu zbog podzastupljenosti onih sa osnovnim nivoom obrazovanja), ovo može da ukazuje na izuzetnu ranjivost LGBT osoba koje su siromašnije i nižeg obrazovnog nivoa zbog fenomena višestruke diskriminacije, gde seksualna orijentacija predstavlja još jedan od otežavajućih faktora u

konkurenciji za sve malobrojnija radna mesta.

Kao izvori nebezbednosti vide se i način izveštavanja medija o pitanjima koja se tiču LGBT na položaj LGBT osoba, koji ispitanici/ce u većini se ocenjuje kao negativan (kao “jako negativno” 12%, “negativno” 45%); kao i država. Utisak o neprijateljskom okruženju i generalnom nefunkcionisanju institucija vidljiv je i u odgovorima koji se odnosi na to u kojoj meri državne institucije (zdravstvene, obrazovne, pravne, kulturne...) štite prava LGBT osoba. 44% ispitanih navodi da državne institucije “najčešće ne štite prava LGBT osoba”, 19% da “uopšte ne štite”, a 29% da nemaju nikakvog uticaja. Zanimljivo je broj osoba koji državne institucije i javne servise vidi kao mesta gde seksualne manjine mogu naći podršku i uporište (samo 8% ispitanih daje odgovor “najčešće štite”). O tome govori i značajan procenat ispitanih koji navode da zakoni nemaju nikakvog uticaja (31%), iako 67% zna da postoje zakoni koji štite (i) njihova prava.

Bez obzira na to, kao način za poboljšanje položaja LGBT osoba uglavnom dominiraju odgovori koji se potcrtavaju ulogu države u tom procesu. Najveći deo ispitanih kao način poboljšanja navodi edukaciju i uvođenje tema koje se tiču LGBT osoba u obrazovni sistem (21%), poboljšavanje normativnog okvira i doslednije sprovođenje postojećih zakona (11%) i rad sa medijima i približavanje ovih tema kroz različite emisije, serije i filmove (9%). Utisak je da se lokalna zajednica ne vidi kao relevantna adresa za rešavanje problema s kojima se susreću LGBT osobe. Ovo može da bude posledica prepoznavanja da zbog visoke centralizovanosti države, moć nije u lokalnim zajednicama, ali i osećanja bespomoćnosti, osećanja da su rešenja “negde tamo” i da na njih pojedinac/ka teško može da utiče. Značajan deo ispitanih na ovo pitanje ne može da odgovori (“ne zna” 11% ili nije dalo nikakav odgovor 4%), a 10% smatra da se položaj LGBT osoba ne može nikako popraviti. Takođe, LGBT organizacije i dalje vide kao jedan od značajnijih faktora u poboljšanju položaja LGBT osoba.

Najznačajniji rezultat ovog istraživanja je zapravo zaključak o značaju organizacija civilnog društva u osnaživanju, edukaciji i informisanju LGBT osoba. Kao značajna varijabla u oceni vlastitog položaja pojavljuje se uključenost u aktivnosti civilnog društva, bilo povremeno kroz učešće u akcijama i/ili inicijativama ili stalno kroz rad u nekoj od organizacija. Među onima koji/e svoj položaj kao LGBT osobe, ocenjuju kao donekle ili mnogo nepovoljniji u odnosu na druge, 84 % je uključeno povremeno ili stalno u aktivnosti civilnog društva. S jedne strane, uključenost u aktivnosti civilnog društva važna u prvom redu zbog osvešćivanja i prepoznavanja mehanizama diskriminacije i isključivanja (iako često ostaje dilema koliko je zaista razumevanje pojmova koji se koriste); s druge, za mnoge od LGBT osoba civilno društvo se pojavljuje kao siguran prostor osnaživanja i

rada na prevazilaženju straha za suočavanje sa okolinom i širim društvom i preuzimanje aktivne uloge u menjanju društva. Na to može da ukazuje i nadzastupljenost aktivista/kinja u samom uzorku, kao nešto što ukazuje na njihovu veću spremnost da promišljaju vlastiti položaj i posledično rade na njegovom menjanju.

Od onih koji su dali odgovor da postoji pozitivan pomak u reakcijama porodice na činjenicu da je ispitanik/ca LGBT osoba, 71% je povremeno ili stalno aktivan u civilnom društvu (38% povremeno; 33% stalno). Od onih koji navode da to znaju “svi/e koji/e to interesuje”, 55% je stalno angažovano u civilnom društvu, a 48% povremeno. Upadljiva je razlika između aktivista/kinja i onih koji/e nisu aktivni/e koji kao odgovor na pitanje kako se može poboljšati položaj LGBT osoba, navode “nikako”. Skoro dva i po puta više onih koji/e nisu angažovani/e u civilnom društvu navodi da se nikako ne može popraviti taj položaj u odnosu na one koji su povremeno ili stalno uključeni. Ono što ostaje kao zadatak za neka druga istraživanja i promišljanja je kako dalje raditi na osnaživanju LGBT zajednice, kao i kako prevazići koncentraciju aktivnosti LGBT organizacija u velikim gradovima.

ZAKLJUČCI

Svrha kvalitativnog istraživanja je bila dolaženje do dubljih saznanja o stanju ljudske bezbednosti LGBT osoba, odnosno kako učesnici/ce fokusgrupne diskusije vide svoj položaj u porodičnom, prijateljskom, radnom i uopšte društvenom okruženju, s kojim problemima se susreću u svakodnevnom životu, kakva je njihova percepcija ljudskih prava i sloboda LGBT osoba u Srbiji, kao i prostor i načini za unapređivanje tih prava i sloboda.

I u fokus grupama (kao i anketnom istraživanju) upadljivo je prisustvo LGBT osoba koje su povremeno ili stalno uključene u rad civilnog društva i koje su u većoj ili manjoj meri „out-ovane”. Iako se ne mogu smatrati reprezentativnim uzorkom, njihova „izloženost” okruženju i javnosti u određenoj meri, spremnost da govore o svom iskustvu, razumevanje problematike i sposobnost promišljanja i jasne artikulacije svojih stavova čini ih relevantnom grupom za ovo istraživanje.

Iako mnogi/e od učesnika/ca navode da promene u odnosu prema LGBT osobama postoje, osećanje nebezbednosti) je i dalje ono što obeležava njihovu egzistenciju. Ovo se može povezati sa dominantnom atmosferom u društvu koja se dalje vidi kao neprijateljska i ugrožavajuća. Njena posledica je da čak i kad nema iskustva direktnog nasilja postoji osećanje stalne pretnje nasiljem i strah da je ono moguće. To je vidljivo i u samom određenju bezbednosti gde se ona najčešće određuje *negativno*, kao odsustvo straha i nasilja.

„Da mogu da budem mirna na ulici, da ne razmišljam da li će neko da me ubije ili mene ili moju devojk, ili mog prijatelja koji je gej...”

„Kao konstantna činjenica u našim životima jeste strah, odnosno zbog toga koga volimo naša egzistencija svakog časa može nestati. Znači bezbednost bi bila odsustvo toga, prosto živeti bez straha...”

„Trenutno to je nešto što nemam... Mislio sam da je prošao neki vremenski period i da je kulturološki nivo podignut, a prosto sam se iznenadio koliko je pao i koliko je generacija propala... sve gledam zašto i možeš doći do nekog zaključka - možda je to ona generacija roditelja, onih roditelja koji su tu decu podizali u onim šiznutim '90 - tim godinama...”

„Ja sad radim neke radionice u [...] školi... najzanimljivija stvar koju sam čuo jedno 100 puta „ako ja nekog ne prebijem, on će mene“. U tom smislu bezbednost je baš to, da se ne osećam kao da ja moram da se branim od nekog...”

„Pištolj ne nosim iz razloga što je kao moda, nosim iz tog razloga ako dođe do šutkanja da imam čime da se branim i još nešto nosim što je malo opasnije... Doživeo sam par neprijatnih situacija, nije bilo fizičkog napada ali neke situacije, prozivke, vrlo lako može doći do toga...”

„Ja sam malopre spomenuo ponašanje vršnjaka. Ja sam '93 godište, pre svega to dolazi od kuće, zato što i roditelji govore „mi mrzimo pedere“ ali sa druge strane dolazi iz društva, s kim se družiš takav si...”

„Ipak je malo tu pomerena svest, čini mi se, ali još uvek je to, pričam svoje mišljenje, jako daleko od neke slobode življenja i to kažem vam, čim neko dođe da stanuje, njih dve su lezbejke, kao da smo monstrumi, a mi normalno živimo, sasvim skromno.”

“... da me neko ne ubije zato što jesam to što jesam i da nemam straha da izađem na ulicu. To je za mene bezbednost, tj. da država garantuje to. Jer na kraju krajeva, zato i postoji - da ispunji prava ljudi od kojih su izabrani, da nas zaštite...”

“... da mogu slobodno da izrazim svoje mišljenje i da se ne plašim da ću imati zbog toga bilo kakvu sankciju. A naravno i lična bezbednost što se tiče fizičkog integriteta, da mogu da izađem slobodno na ulicu i da se obučem kako želim...”

“... postoji više vrsta sankcija, nije samo nasilje sankcija, nego recimo, i odbacivanje, i verbalno maltretiranje, i isključivanje iz grupe kojoj pripadaš...”

“Diskriminacija postoji na mnogo nivoa i praktično kroz ceo život... od onog momenta kada se verbalno iskaže ili ne kaže, nego se to vidi. Ljudi zaključuju da si drugačiji. Ne mora neko da se deklariše da je gej da bi okolina percipirala da je on drugačiji, prosto to može da se oseti. To odbacivanje i sankcionisanje i čak nasilje može da postoji u manjem ili većem intenzitetu. Ali mislim da ljudi često nisu svesni te diskriminacije, nego su svesni samo ekstremnih slučajeva. A to je kad recimo, izađeš na ulicu pa se držiš sa dečkom za ruku pa te neko isprebija. To je već ekstremno nasilje, a diskriminacija postoji stalno u manjoj ili većoj meri.”

Osećanje nebezbednosti je u različitoj meri prisutno u gotovo svim aspektima života LGBT osoba i povlači sa sobom osmišljavanje različitih strategija preživljavanja

u zavisnosti od okruženja, položaja i iskustava učesnika/ce diskusije. Katkad je to odluka da se ne govori o seksualnoj orijentaciji zbog straha od nasilja i/ili odbacivanja

„Maltretirali su me u osnovnoj školi, maltretirali su me u srednjoj školi. I moja strategija da preživim uvek je bila ta da ne reagujem, zato što procenjujem da je odnos snaga takav. Asimetrija moći gde ja znam da ja uvek gubim. Ja nisam dovoljno jak da uzvratim i šta onda da radim... naravno da ću se povući, jer mogu da me ubiju.“

“Ja imam neku strategiju preživljavanja, a druga stvar je da li ja mislim da je ona pravedna, mislim da je duboko nepravedno da moram da se plašim navijača ili da se krijem, to je nepravedno, ali kao strategija preživljavanja je razumljivo. Zašto bi neko imao pravo da određuje kakvu će frizuru da ima, s kim će za ruku da se drži, na principijalnom nivou...”

Veliki broj učesnika/ca je outovana svojim roditeljima, sestrama ili braći i/ili najbližem krugu prijatelja. Reakcije na tu činjenicu su bile različite, ali je utisak da su se vremenom menjale u pravcu većeg prihvatanja. U okviru porodice sam čin “out – ovanja” predstavlja neku vrstu loma koje su najčešće pratile burne reakcije. Vremenom bi se najčešće transformisale u neki oblik prećutne tolerancije nečega o čemu se ne govori previše.

“Ja sam rekao mojima sem ocu, jer on znam da to ne bi podneo i dobio bi infarkt. Svi u porodici, posla i društva znaju. Majci kad sam rekao, bio sam prisiljen da idem kod psihijatra, nakon što sam dobio najbolji savet u životu. Čovek mi je rekao “dete, završi fakultet, nađi posao i beži”. Mada hteo sam namerno da se sam izborim, pošto mi je majka vrlo religiozna osoba. Hteo sam da mene poštuje kao osobu, uspeo sam posle dve godine i prihvatila je.”

“Mog druga koji je gej, roditelji su izbacili iz kuće. Njegovi roditelji su došli kod mojih roditelja i saopštili im da je njihovo dete bolesno i da to treba da se leči, na šta je moja majka rekla da treba da se pokriju ušima i da ćuti. I da ne ide po gradu i da priča ljudima da je njihov sin gej, jer to nije njegova sramota već njihova. Mi kod kuće o tome ne pričamo, ali potpuno su otvoreni, imaju neke pozitivne poglede ka tome.”

„Majka me voli i prihvata do moje gay crte. Sve je super ukoliko se ne spominje.“

“Jesam majci, ocu nisam. Majka je reagovala da je to bolest.... Bila je mnogo potresena nekoliko dana, pa se posle sabrala. Jedno vreme smo razgovarali povremeno o tome, ali

smo prestali potpuno da razgovaramo. Ali mislim da ona to sad prilično prihvata posle toliko godina, pošto je prošlo 17 godina od kako sam joj rekao, sad imam 36, znači to je više od pola mog života. Nikad ne govorimo o tome, ali ona se uvek ponaša jako lepo prema svakom mom dečku koga je upoznala. Sa ocem nikad nisam razgovarao, mislim da on to prihvata nekako ćutljivo. Što se tiče prijatelja, pravio sam pogrešne procene, za neke ljude za koje sam mislio da će da prihvate potpuno glatko dešavalo se da ne mogu da prihvate, a za neke ljude za koje sam mislio da će teško da prihvate oni su lako prihvatili.”

“Kod mene na poslu ne znaju, kući zna majka, rekla sam joj pre dve godine, burno je reagovala. Sad se pravi da ništa ne zna iako zna. Sestra je to prihvatila, jer smatra da sam to i dalje ja i da sam joj sestra. Dve najbolje drugarice znaju i za njih sam znala da će da reaguju dobro pošto žive u inostranstvu”.

Utisak je da se odluka da se otvoreno govori o svojoj seksualnoj orijentaciji nikad ne donosi lako i da do nje najčešće dolazi nakon dugog perioda straha, nelagodnosti i/ili podnošenja nasilja.

“Ja imam veoma loše iskustvo iz osnovne škole, nisam ni znao šta znači termin gej, ali sam bio psihički i fizički zlostavljan 8 godina, pokušali su da me siluju, niko nije pomagao, obratio sam se školi, rekli su da nema dokaza za to. Niko mi nije pomogao, bukvalno i tukli su me i maltretirali. Svaki dan mi je bio pakao i jedva sam čekao da se to završi i jeste. U srednjoj školi sam imao slične probleme ali sam tada reagovao na vreme, preko direktora i preko starešine i uspeli su negde to da reše. Nisam hteo da ćutim, ćutao sam, trpeo i nema više potrebe za tim i od tada je nastupila neka revolucija. Više nemam strah, ne sme niko da digne ruku na mene, ne bojim se.”

“Moja sestra zna, majka ne zna još uvek, samo što se ja više plašim da ljudi sa njenog posla ne saznaju jer znam da bi trpela posledice. Ljudi trpe posledice zbog mnogo manjih problema i stvari... ja sam 6 meseci trpela neku vrstu izolacije ljudi iz moje okoline koji su sumnjali, ali u školi nikad nisam imala problema zbog toga jer sam uvek radila na tome da uvek sam znala više od onih drugih, nisam pustila profesor da me spusti, da mi da nižu ocenu od onoga što znam jer sam uvek bila spremna da tako reagujem. Mislim da je generalno nasilje i problem koji ljudi imaju u manjim sredinama daleko veći nego ovde. Ovde ako me vide da se držim sa devojkom za ruku, nije me briga. Ali tamo me svi znaju i tamo me je briga.”

Za razliku od porodice i bliže okoline nad kojim ipak postoji neka vrsta kontrole, radno okruženje nosi mnogo više nesigurnosti i potencijalnih problema, jer LGBT osobe mnogo manje mogu da utiču na izbor osoba koje ih tu okružuju. Iako gotovo niko od učesnika/ca nije naveo neke radikalnije primere diskriminacije na poslu, ostaje utisak da njihov položaj u radnoj sredini prvenstveno zavisi od slučajnosti, odnosno ličnih karakteristika osoba koje ih okružuju, njihove lične ne/tolerancije prema LGBT osobama.

„Ja sam radio u metraži materijala, jedno 3 ili 4 godine. Tačno sam znao kome smem da kažem da sam gay a kome ne. Gazda da je saznao ne znam kako bi odreagovao. Mada mislim da bi gazdin sin hteo da ja dobijem otkaz a ne gazda. Pošto sam sa gazdom imao super. Mislim da bi rekao da je zbog mušterija, da neće mušterije dolaziti. Njima je stalo do para.“

„Ja ima tu sreću jer radim pri opštini i tu sam visoko pozicioniran, zamenik direktora. Dosta ljudi zna da sam gay ali se nikada nisam osećao loše. Na primer predsednik opštine zna i on često na sastancima to ističe iako je radikal. Generalno mislim da je vrednost ljudi sa kojima radim i sa kojima se krećem jeste to što su mlađi. Kada si na višoj poziciji niko ti ništa neće reći, hteće da se približe.“

„Sredina u kojoj radim nije homofobična, ali nisam se autovala. Radim u državnoj instituciji, nas je 9 u kancelariji, i podeljene smo na nas nekoliko koje smo friendly i one koje su diskriminatorski nastrojene. Neke od koleginica sumnjaju, mislim da su gotovo sigurne da sam gay.“

„Što se tiče ljudi sa kojima radim, to su isto podeljena mišljenja, što se tiče šefova nisu baš za to, mislim da bih dobila i otkaz. Na primer jedan dečko je položio neki ispit i izljubio se sa kolegama dobio je upozorenje da je gej ponašanje nedozvoljeno, iako on nije gej, to je bilo samo čestitanje.“

„Šef je tolerantan, drugarica mu je lezbejka i mi normalno pričamo o svemu. Kod većine ljudi kod kojih sam radio, šefovi su znali kao i kolege.“

Strategije preživljavanja su dominantno individualne. Iako mnogi/e od učesnika/ca znaju za postojanje zakona koji zabranjuju diskriminaciju, ono što je karakteristično je izraženo nepoverenje u državu i institucije. S jedne strane, to je nepoverenje u funkcionisanje države i institucija generalno; s druge, u volju da se LGBT zaista

zaštite i/ili da se unapređuje njihov položaj.

„Mislim da je država najveći izvor nebezbednosti za nas kao zajednicu. S jedne strane zato što ona ne pokazuje političku volju da nas zaštiti, naprotiv, a s druge strane država koristi tzv. nedržavne aktere koji su oličeni u fašističkim grupama, a deluju pod kontrolom nerasformiranih delova tajnih službi u kojoj su ostali iz Miloševićevog zločinačkog režima. To su isti oni ljudi koji su ubijali u ratovima one drugog imena, sad su se oni samo prešaltali, da tako kažem i tuku nas pedere. Da ima kazne, onda bi bilo promene, ja duboko verujem u pravdu sa kaznom, bez toga ne vidim da je promena moguća.“

„Ćutanje je stav države prema LGBT zajednici. Ćutanje o nasilju, ćutanje o nedelovanju, ćutanje o nesprovođenju zakona.“

„Država ide dotle da se izmišljaju neki glupi argumenti, da se ne uradi nešto što bi trebalo da se uradi, a to je da se sprovede zakon i poštuje Ustav.“

„Država ima mehanizme, ali nema volju da išta uradi po pitanju LGBT zajednice. Oni koji treba da izvršavaju zakone ne rade svoj posao.“

„Mene je jedan 2008. pokušao da ubije nožem. Zvali ga 3, 4 puta na suđenje, on se jednom prilikom nije pojavio, to suđenje je odloženo i ja ni dan danas ne znam koji je epilog moje priče. Eto kako funkcionišu institucije u Srbiji.“

„Država ne sankcioniše organizacije koje propagiraju nasilje nad „drugačijima“. Država ne osuđuju već pušta nasilnike. Ne znam šta je bilo sa onima koji su napali devojkicu pre dve godine u Beogradu niti sa onim ljudima koji su napali dečka u Beogradu... Mislim da je država glavni krivac, uzrok i posledica svega ovoga što se dešava jer smo svesni da zakon nije jednak za sve i da kada bi se jedan čovek sankcionisao za takvo ponašanje mislim da bi bio uzor svima ostalima.“

„Oslanjam se na sebe, od države nemam nikakva očekivanja.“

„Imam prijatelja koji je tražio pomoć od zdravstvenih institucija, tačnije psihologa, u Kruševcu konkretno gde su mu prepisali lekove za smirenje Jednoj drugarici koja je išla duže, oko tri meseca, saopštili su joj da je biti LGBT bolest, da je ona bolesna, da je to nešto loše i da to treba da se menja. Psiholog je posle tri meseca digao ruke od nje i poželeo joj je svu sreću u životu. Konkretno znam da su škole, pedagozi to predstavili kao neku vrstu poremećaja.“

Uticaj medija se vidi kao nešto što dodatno otežava položaj LGBT osoba, u prvom redu njihov senzacionalizam i tretiranje egzistencije LGBT osoba na nivou incidenta i/ili skandala.

„Uloga medija je ogromna, naročito što se tiče izjava političara, ali kada govor mržnje postane krivično delo, u tom trenutku će stvari da se promene nabolje sa nastupom prema LGBT zajednici u medijima. Posebno nekih političara uoči Prajda.“

„Mediji priču o ljudskim pravima, estradizuju do banalizacije, Mediji naše egzistencije izvrgavaju ruglu, to su priče koje nemaju veze sa ljudskim pravima. Oni naše živote povezuju sa zabavom, naši životi nisu zabavni, naprotiv. U medijima nema priče o nekim krucijalnim pitanjima naše egzistencije.“

„Za vreme Belgrade pride-a bio sam sedam dana u medija centru, ne postoji jedan minut dešavanja koji sam propustio, bio svakog dana. Od svih tih dana dešavalo se niz tih konferencija gde su predstavljene razne organizacije koje rade 365 dana u godini. Bilo je više trenutaka sa emotivno nabijenim stvarima gde su ljudi plakali, strejt ljudi, devojka koja je prevodila se rasplakala, a druga je nastavila da prevodi ljudima iz inostranstva. Sva ta dešavanja koja u sebi sadrže neku trunku blagostanja, nešto lepo... Mediji nisu preneli to.“

„Mediji biraju ono što je njima interesantno a to je senzacionalizam.“

„Mediji su nacionalistički nastrojeni i negativno utiču pogotovo na ljude koji nisu skloni kritičkom razmišljanju.“

„Mediji ponižavaju LGBT populaciju, out-uju ljude bez njihovog saznanja, predstavljaju sve koji su deo te populacije u najgorem svetlu Nikada nisam video da neko pohvali nekog ko je deo LGBT populacije, samo ismevanje, ponižavanje.“

U odnosu prema LGBT organizacijama postoji ambivalencija. S jedne strane, one se vide kao najzaslužnije što je pitanje položaja i prava LGBT osoba uopšte pokrenuto; s druge, organizacije se često vide kao nedovoljno otvorene i transparentne za širi krug LGBT osoba, kao nedovoljno vidljive i medijski prisutne (osim u periodu organizacije Pride- a). U izjavama i komentarima često se pojavljivala i ocena za potrebom prilagođavanja pristupa javnosti (ima) i većoj diversifikaciji organizacija i njihovih aktivnosti.

„Imam puno zamerki, ali budimo realni, da nije njih ne bi bilo postignuto baš ništa. Sve što je urađeno, urađeno je zahvaljujući njima. Ko bi drugi? Da neće slučajno država? E, sad što tu ima i lutanja i promašaja... Ne gradi se Rim za jedan dan.“

„Za neke sam vrlo siguran da je u korist zajednice. Naročito one koje su bučne protiv države.“

„Postoje organizacije i pojedenci za koje se malo zna, *Grupa za podršku roditeljima čija su deca LGBT*. O njima se malo zna, a oni rade neverovatne stvari.“

„Neke organizacije su uzan krug ljudi koji tu cirkuliše i drugi nemaju tu šta da traže, čekaju nekakav poziv, verbalni, neverbalni, kakav god da se osete dobrodošli. I to jeste možda greška organizacija...“

„Kad se razvija projekat, on ima i onaj deo koga targetiraš, koja je grupa ljudi, koji je lokalitet. Ako ste već targetirali nekog ko je prosečan građanin u Srbiji, ne pričaj njemu nešto što on ne razume.“

“Mislim da ljudima treba pristupati inteligentno, da znam dokle mogu da idem a koliko bi trebalo da sačuvam za sebe. I ako pričamo o toj ciljnoj grupi, sad se vraćam na priču o estradizaciji, ali pomirite se s tim u kakvoj zemlji živimo. Živimo u zemlji gde je estrada sve, politika nema veze sa politikom, to su politička preduzeća koja čopkaju kolačić za sebe, ako pričamo o takvoj zemlji onda 'ajde u tim uslovima da uradimo nešto.“

„... ali rekla je [Jelena Karleuša] „mene razumeju, vas ne razumeju“, i to je nažalost tako. Kad bi došao neki Sergej Trifunović ili neko ko nije gej i rekao “ljudi, ja sam gej”, to bi bilo to. Na žalost, uz to mora ići obrazovanje da bi se došlo do društva, da bi moglo i kompleksnije stvari da razume...“

„Ti se među tim ljudima suočavaš sa problemom i moraš da govoriš njihov jezik.“

„Prosto nijedan pristup ne isključuje drugi. Potrebne su različite stvari. Umesto stalne svađe koji je način jedini ispravan“

„Prajd treba da traje 365 dana u godini. I organizacije i mi kao pojedinci trebamo raditi na tome da menjamo mišljenja o LGBT zajednici.“

„Jedino da se priča što više o tome, nedelja prajda je odličan potez i makar bio prajd u 4 zida, nisam pristalica za 4 zida ali je ovo bio odličan potez i sledeći put treba da bude mesec prajda a ne nedelja...“

„Prajd treba da bude zaokružena priča. Ne jedan dan, ne jedna šetnja, ne jedna nedelja, već

cele godine..“

„Za LGBT organizacije se čuje samo kad dođe vreme za Prajd. Tokom cele godine ništa se ne izlaže, nigde nema da li su uhvaćeni oni što su nekog prebili, već samo vest da je neko (LGBT) pretučen... Organizacije treba da rade na tome tokom cele godine.“

„Prajd je bunt, ali treba biti vidljiv cele godine...“

Strategije za unapređivanje LGBT osoba koje predlažu učesnici/ce fokusgrupnih diskusija su raznolike. One se kreću od razumevanja da je potreban i lični angažman na promeni svesti (individualni gestova, razgovori sa okolinom...) i da je u pitanju postepen i spor proces, preko naglašavanja obrazovanja, uvođenja ovih tema u školski sistem i podizanja svesti o diskriminaciji generalno, aktivne participacije u različitim vidovima civilnog društva, osnaživanja LGBT zajednice i stvaranje pokreta, razvoja novih strategija do zahteva da država „radi svoj posao“, između ostalog i kroz oštrije sankcionisanje diskriminacije LGBT osoba.

„Mislim da svako u svojoj okolini treba da počne, sa svojim prijateljima da radi na tome i mislim da to ide lančano. Ja čujem da moji prijatelji ne pričaju onako kako su pričali pre dve godini pa njihovi prijatelji i tako dalje ali se slažem se sa tim da je mentalitet generalno zaostao, 100 godina kasnimo za Evropom, ali mislim da nije rešenje da se ne ponašamo onako kako se osećamo. Ja se sa svojom devojkom držim za ruku u Nišu“.

“Mislim da država ne može sama da učini da zaštiti gej populaciju i ukine diskriminaciju. Mislim da to više polazi od pojedinca, od obrazovanja, od porodice i onda sve to može da se prenese na državu u nekom trenutku. Mislim da je bitnije obrazovati pojedince kako bi celo društvo sazrelo.”

“Država bi trebalo deklarativno da bude protiv diskriminacije i da štiti gej ljude ali mislim da to nije dovoljno jer država ne može svakog da zaštiti u svakom trenutku, mislim da treba da ide sa obe strane i odozgo i odozdo, od vaspitanja, školskog sistema i mislim da je kod nas crkva veliki generator problema.”

“Mislim da ljudi ne prepoznaju kod sebe da diskriminišu i da trebaju mnogo da rade na tome da nauče šta je sve diskriminacija, niti ljudi koji su diskriminirani primećuju niti oni što diskriminišu”

„Da bi se to malo drugačije izmenilo, trebalo bi malo po školama da se priča. Mi smo imali profesorku veronauke koja je okrenula priču na gej temu i svi su u glas rekli „nećemo o

tome, smrt pederima“, i žena se automatski povukla i ne želi uopšte da priča o tome, a zapravo bi trebalo na malo drugačiji način to da funkcioniše, kako bi to bilo sigurnije.“

„A sada sam u fazi, da pokušavam što višim primerom, što kroz razgovor i društvo da pomognem ljudima da se outuju na pravi način. Oni imaju početni bunt stav.“

„Sada da ne izgleda kao reklama ali prosto postoji jedna grupa za roditelje koja ima jednu neverovatnu snagu. Neko je od roditelja je tu došao pre neko kasnije, neke su deca dovela u tu grupu kad su bili izbačeni iz kuće. Tu postoji neka energija, prosto kad vide da nisu sami u tome, kad upoznaju druge roditelje, i tu decu, pa vide da to nisu vanzemaljci, da su to deca koja studiraju, koja rade, za koju mogu da vide da su malu kulturniji, malo pametniji od celog društva. Tako da sam unapred zano kako će sve to da teče.“

„Trebali su prvo da krenu i od osnovne škole, što se tiče veronauke i svega toga i srednjih škola da se ipak malo više upoznaju deca i uopšte ljudi sa LGBT populacijom. Mom drugu koji je “pljuvao” po pederima sam rekao “nemoj suditi kolaču koji nisi probao” (smeh), prvo upoznaj gej osobu, gej društvo, da vidiš kako se ljudi ponašaju, ok, nisu svi ljudi isti, ima svakakvih, koji su malo bezobrazni, koji će da prihvate, strejt ljudi koji žele da se upoznaju i koje niko neće pritiskati da idu na gej mesta, nego će taj neko sam da se ponudi. Tada je moj drug rekao da sam možda u pravu, sto posto sam u pravu, upoznaj prvu jednu takvu osobu koja je gej i onda ćeš videti kako to funkcioniše.“

„Upravo tako i oko toga bi trebalo da se potrude profesori, trebalo bi da se ne povlače, kao što je bio primer u mojoj školi. Profesorka je krenula sa pričom sa gej temom, svi su je napali i ona nije spominjala ništa i zbog takve situacije je izašla uplakana sa časa. Krenuo sam sa njom da pričam, i pitali su me da li sam gej zato, rekao sam da ne, ali da imam gej prijatelje i rekli su mi da nisam normalan.

„U škole treba da se ubace teme o LGBT, da se priča o tome, da se edukuje prosvetni kadar.“

„Ja sam prosvetni radnik i trebalo bi prvo početi prvo u školama sa tim da je to nešto kao i hetero odnos“

„Ako država pritiska i ako ti ne da da nešto radiš, nemoj se zatvarati u sobi i ići po budžacima, izađi na trg i kaži svima da si najgora pederčina.“

„Tu je pitanje granice onoga “gubiti glavu zbog toga što si lud i onoga stvarno raditi nešto?”, ja pravo da ti kažem da ne bih želeo da me neko prebije na ulici. Kad se osetim

tako da neka osoba mene ne može da gleda, onda i ja to radim, ali treba proceniti, ne treba ići i lomiti sebi glavu“.

„Ako se mi zalažemo, treba da dođe neko iz unutra iz našeg tela, iz naših iskustava i onda da mi svi moramo da kreiramo pokret koji može da donese društvene promene, prosto mi ne možemo da čekamo da će to neko da uradi u naše ime, mi to moramo da uradimo, pošto u pitanju su naši životi. E, sada pitanje političke odluke koliko mi rizikujemo? Recimo aktivizam je uvek rizik, znači nije jedini put, to je samo jedan, apostoje mnogi, ali u suštini rizikujemo da bismo dobili, ali izgleda da je to jedino moguće i iskustva su tako pokazala.

Preporuke za institucije:

1. Javno sankcionisati svaki govor mržnje, posebno predstavnika/predstavnica institucija i političara/političarki, kao i govora mržnje u medijima usmeren ka LGBT zajednici, grupama, organizacijama i pojedincima/kama.
2. Decentralizovati politike bezbednosti – ostvariti saradnju između institucija na lokalnom nivou i LGBT organizacija kako bi bezbednosni problemi LGBT zajednice postali deo lokalnih politika, sadržaja i strategija, ali i kako bi se postiglo povećanje vidljivosti problema LGBT zajednice u malim sredinama.
3. Pružiti podršku poštovanju ljudskih prava u Republici Srbiji – podržati održavanje Beogradske Parade Ponosa.
4. Kažnjavati svaku zloupotrebu i povredu privatnosti LGBT osoba u medijima u Republici Srbiji.
5. Izveštavati o aktivnostima i dostignućima LGBT organizacija tokom cele godine.
6. Uključiti sadržaje o LGBT osobama u školske kurikule (u saradnji sa LGBT organizacijama).
7. Ostvariti saradnju između školskih psihologa/psihološkinja i LGBT organizacija kako bi u budućnosti lakše pružili podršku učenicima/učenicama koji imaju dilemu u vezi svoje seksualne orijentacije i/ili problem u porodičnom okruženju ili zajednici.
8. Pozvati LGBT organizacije da drže predavanje/radionice na časovima građanskog vaspitanja u osnovnim ili srednjim školama u okviru važnih međunarodnih praznika (Međunarodnog dana ljudskih prava, Međunarodnog dana nenasilja ili nekog drugog tematskog dana) u koji se uklapa tema o ljudskim pravima LGBT osoba.
9. Ostvariti saradnju između psihologa/psihološkinja u domovima zdravlja sa LGBT organizacijama kako bi u budućnosti lakše pružili podršku LGBT osobama.
10. Institucionalizovati ideju Grupe za podršku roditeljima čija su deca LGBT i učiniti je dostupnom svim građanima/kama, kao i drugih grupa za podršku LGBT zajednici, a na osnovu različitih identiteta, posebno onih koji mogu da vode višestrukoj diskriminaciji.

45 Preporuke su formulisane na osnovu izjava učesnika/ca fokus grupa.

11. Otvoriti SOS liniju za LGBT osobe koje trpe nasilje u partnerskom, porodičnom okruženju ili zajednici.

12. Realizacija edukativnih i kulturnih programa u okviru omladinskih centara i formiranje LGBT sekcija unutar njih i/ili otvaranje LGBT centara za mlade.

Preporuke za organizacije:

1. Uspostaviti kontakt sa institucijama na lokalnom nivou kako bi bezbednosni problemi LGBT zajednice postali deo lokalnih politika, sadržaja i strategija i kako bi došlo do povećanja vidljivosti problema LGBT populacije u malim sredinama.

2. Spustiti LGBT teme na lokalni nivo.

3. Decentralizovati inicijativu Parade ponosa.

4. Senzibilisati zaposlene u javnim ustanovama - raditi edukacije sa psiholozima u osnovnim i srednjim školama, domovima zdravlja i ostalim ustanovama kojima se LGBT osobe mogu obratiti za pomoć.

5. Napraviti bazu senzibilisanih psihologa, lekara, profesora, privrednika (...) kojima se LGBT osobe mogu obratiti za pomoć.

6. Ostvariti saradnju između školskih psihologa/psihološkinja i LGBT organizacija kako bi u budućnosti lakše pružili podršku učenicima/učenicama koji imaju dilemu u vezi svoje seksualne orijentacije ili problem u porodičnom okruženju.

7. Pospešiti vidljivost rada LGBT organizacija tokom cele godine.

8. Senzibilisati medije - raditi obuke za medije o izveštavanju o LGBT temama.

9. Sadržaje o dobrim praksama i dostignućima LGBT organizacija prosledivati medijima i institucijama.

KORIŠĆENA LITERATURA

- “Ljudska prava u Srbiji 2011”, Beogradski centar za ljudska prava http://www.azil.rs/doc/Ljudska_prava_u_Srbiji_2011.pdf,
- “Novinarstvo i etika u Srbiji”, Medija Centar, Beograd, 2005, <http://www.mc.rs/upload/documents/seempn/NOVINARSTVO%20I%20ETIKA%20srpski.pdf>
- “Poseban izveštaj o situaciji porodičnog nasilja nad ženama u Srbiji”, Kancelarija zaštitnika građana, 2011, <http://www.ombudsman.rs/index.php/lang-sr/component/content/article/1563>,.
- “Predrasude na videlo – Homofobija u Srbiji/ Izveštaj o istraživanju javnog mnjenja“, Gej Strejt Alijansa/ CESID, 2010. <http://gsa.org.rs/wp-content/uploads/2012/03/Istrazivanje-Predrasude-Na-Videlo-2010-GSA.pdf>
- “Zaštita dece od nasilja u školama”, Izveštaj Zaštitnika građana i Panela mladih savetnika 2011, <http://www.ombudsman.rs/attachments/izvestaj%20zastita%20deca%20od%20nasilja%20u%20skolama.pdf>
- Beylis John, „International and global security“, u: Beylis John, Smith Steve, Owens Patrizia, „The globalization of worlds politics“, Fourth edition, Oxford University Press, 2008
- *Country Reports on Human Rights Practices for 2011 United States Department of State*, <http://www.state.gov/documents/organization/186612.pdf>
- Debiel Tobias, Werthes Sascha, „Human Security on Foreign Policy Agendas - Changes, Concepts and Cases“, Institute for Development and Peace Report, 2006
- Dulić Dragana i sar, „Indikatori ljudske bezbednosti u Srbiji – Izveštaj za 2004“, Fakultet civilne odbrane, Beogra, 2005
- *Fund for peace*, <http://ffp.statesindex.org/rankings-2012-sortable>
- Grahek Ivan (ur), “Šta je pisac hteo da kaže – Analiza čitanki za predmet Srpski jezik za sedmi i osmi razred”, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Kragujevac, 2009
- Harvard University, <http://www.fas.harvard.edu/~phildept/sen.html>.
- *Human Rights Watch*, “*World Report 2012: Serbia*”, <http://www.hrw.org/world-report-2012/serbia>
- Kuzmanović Bora, “Autoritarnost – Vapaj za jakim i pouzdanim vođama i disciplinom” u

- Srećko (ur), „Kako građani vide tranziciju – Istraživanje javnog mnjenja tranzicije“, Friedrich Ebert Stiftung, Beograd, 2010
- Nobel Prize, http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/economics/laureates/1998/sen-autobio.html
- Nunes Leticia Garcez Padilha, Rezai Ramin, „Social justice committee”. <http://www.s-j-c.net/main/english/images/humanrightsfinal.pdf>
- Nye Joseph S, „Think Again: Soft Power, Foreign Policy”, 2006, <http://cadair.aber.ac.uk/dspace/handle/2160/3122>
- *Politika*, 2013, <http://www.politika.rs/rubrike/Drustvo/SHamaranje-devojke-ne-smatraju-za-nasilje.lt.html>
-
- Popadić Dragan, „Nasilje u školama”, Unicef, Institut za psihologiju, Beograd, 2009
- Portal SEEBiz, 2011, <http://rs.seebiz.eu/drustvo/nezaposlenost-u-srbiji-preko-27-/ar-15824/>
- „Sloboda se ne dobija, sloboda se osvaja – Izveštaj o stanju ljudskih prava LGBT osoba u Srbiji 2011“, Gej Strejt Alijansa, 1012, <http://gsa.org.rs/wp-content/uploads/2012/05/GSA-izvestaj-2011.pdf>
- Sen Amartya, „Social shoice theory: A Re-examination“, *Econometrica*, Vol.45, No.1, 1. January 1977
- Shinoda Hideaki , „The Concept of Human Security: Historical and Theoretical Implications“, IPSHU English Research Report Series No.19 *Conflict and Human Security: A Search for New Approaches of Peace-building*, 2004, <http://home.hiroshima-u.ac.jp/heiwa/Pub/E19/chap1.pdf>
- Slavujević Zoran, „ Institucije političkog sistema – Umesto simboličkog izraza prava građana da vladaju, sredstvo vladavine nad građanima“ u Mihajlović Srećko (ur), „Kako građani vide tranziciju – Istraživanje javnog mnjenja tranzicije“, Friedrich Ebert Stiftung, Beograd, 2010
- Staub Ervin i drugi, “Turning against Others: the Origins of Antagonism and Group Violence”, *The Bulletin of Peace Psychology* 1, 1992
- Stjepanović – Zaharijevski Dragana, Gavrilović Danijela, Petrušić Nevena, “Obrazovanje za rodnu ravnopravnost – Analiza nastavnog materijala za osnovnu i srednju školu”, Program Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP), 2010

- Stojanović Dubravka, „Ulje na vodi: ogledi iz istorije sadašnjosti Srbije“, Poglavlje II:“ Na tihoj vatri.
- Udžbenici istorije kao izvor konflikta“, Peščanik, Čigoja, 2010
- United Nations, „Human developement report“, 1994, http://hdr.undp.org/en/media/hdr_1994_en_chap2.pdf,
- Vasović Mirjana, “Nacionalni i nadnacionalni identiteti u kontekstu političke kulture Srbije” u Mihajlović Srećko (ur), „Kako građani vide tranziciju – Istraživanje javnog mnjenja tranzicije“, Friedrich Ebert Stiftung, Beograd, 2010
- *Večernje Novosti*, 2011, <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.69.html:346835-Rade-a-ne-primaju-plate>
- *Večernje Novosti*, 2011, <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.290.html:357010-Gazde-ne-haju-za-radno-vreme>
- Vlada Republike Srbije, „Strategija nacionalne bezbednosti Republike Srbije“, Beograd, oktobar 2009
- Woolf Linda M, Rhulsizer Michael, „Psychosocial roots of genocide:risk, prevention, and intervention“, *Journal of Genocide Research*, 2005

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

364.2::316.37(497.11)
316.83(497.11)
342.726-055.3(497.11)

СУБОТИЋ, Гордана, 1983-

Humana bezbednost i LGBT zajednica :
rezultati istraživanja i preporuke / [Gordana
Subotić i Marijana Stojčić ; saradnici/e Adam
Puškar ... et al.]. - Beograd : Queeria -
Centar za promociju kulture nenasilja i
ravnopravnosti, 2013 (Novi Sad : Artprint). -
98 str. : graf. prikazi ; 21 cm

Tiraž 1.000. - Napomene i bibliografske
reference uz tekst. - Bibliografija: str.
96-98.

ISBN 978-86-913181-2-3

1. Стојчић, Маријана, 1974- [аутор]

а) Људска безбедност - Истраживање -
Србија б) Сексуалне мањине - Друштвени
положај - Србија с) Људска права -
Сексуалне мањине - Србија

COBISS.SR-ID 200773388